

Univerza v Mariboru

Fakulteta za varnostne vede

Špela Jagodic

VIKTIMIZACIJSKE RAZISKOVALNE ŠTUDIJE V SLOVENIJI

Magistrsko delo

Ljubljana, avgust 2019

Univerza v Mariboru

Fakulteta za varnostne vede

VIKTIMIZACIJSKE RAZISKOVALNE ŠTUDIJE V SLOVENIJI

Magistrsko delo

Študentka:

Špela Jagodic

Študijski program:

magistrski študijski program Varstvoslovje

Mentor:

Red. prof. dr. Gorazd Meško

Lektorica:

Lina Čufar

Zahvala

Za sprejetje mentorstva, vsa navodila in pomoč pri izdelavi magistrskega dela se zahvaljujem mentorju red. prof. dr. Gorazdu Mešku.

Za lektoriranje magistrskega dela se zahvaljujem Lini Čufar.

Največja zahvala pa gre moji družini, ki me je vsa leta šolanja podpirala, spodbujala in nikoli izgubila zaupanja vame in v moje sposobnosti. Hvala tudi vsem prijateljem, ki so me s svojimi dejanji in pozitivnimi komentarji motivirali in mi sem ter tja priskočili na pomoč.

Vesela sem, da me obkrožajo ljudje, ki mi pomagajo pri uresničitvi zadanih ciljev.

Hvala vam, ker verjamete vame.

Kazalo vsebine

1	Uvod	1
1.1	Predstavitev hipotez in raziskovalnih vprašanj.....	3
1.2	Predstavitev raziskovalnih metod.....	3
2	Kaj je viktimologija?.....	5
2.1	Začetki in razvoj viktimologije.....	6
2.2	Delitev viktimologije oziroma vrste viktimologije	7
2.2.1	Delitev Karmena (konzervativna, liberalna in radikalna oz. kritična)	7
2.2.2	Delitev Mawbyja in Walklate (pozitivistična, radikalna, kritična).....	8
2.2.3	Mendelsohnova delitev	8
3	Kaj je viktimizacija?	10
4	Kaj je žrtev?	12
4.1	Vrste žrtev oz. vrste nasilja	13
4.2	Tipologije žrtev.....	16
4.2.1	Tipologija po Hans von Hentigu	17
4.2.2	Tipologija po Mendelsohnu	17
4.2.3	Tipologija po Fattahu	18
4.3	Idealna žrtev.....	18
5	Viktimizacijske študije	20
5.1	Prednosti in slabosti viktimizacijskih študij	21
5.2	Naloge in cilji viktimizacijskih študij.....	22
5.3	Tveganje za viktimizacijo oziroma viktimogene predispozicije	22
6	Viktimološko raziskovanje v Sloveniji.....	24
6.1	Analiza statističnih podatkov o žrtvah in oškodovancih.....	25
6.2	Mednarodna anketa o viktimizaciji 1992 in 1997.....	27

6.2.1	Prvi del	28
6.2.2	Drugi del	29
6.2.3	Tretji del	33
6.2.4	Četrty del	44
6.3	Viktimizacijska študija 2001	46
6.4	Pilotna anketa o žrtvah kriminala 2009	48
7	Odgovori na hipoteze	53
8	Razprava	55
9	Zaključek	59
	Viri in literatura	61

Uporabljeni simboli in kratice

BCS (angl. *British Crime Survey*) – Britanska kriminološka raziskava

CASI (angl. *Computer Assisted Self Interviewing*) – Način anketiranja s pomočjo samointervjuja in računalnika

EU – Evropska unija

ICVS (angl. *International Crime Victimization Surveys*) – Mednarodne ankete o kriminalitetni viktimizaciji

KD – kaznivo dejanje

MNZ – Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije

NCVS (angl. *National Crime Victimization Survey*) – Ankete o kriminalitetni viktimizaciji Združenih držav Amerike

SURS – Statistični urad Republike Slovenije

UNICRI (angl. *United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute*) – Inštitut Združenih narodov za raziskovanje kriminalitete in pravosodja v Rimu

Viktimizacijske raziskovalne študije v Sloveniji

Ključne besede: žrtev, viktimologija, viktimizacija, viktimološko raziskovanje, viktimizacijske ankete

Povzetek:

Viktimizacija je dandanes pereč problem. Predstavlja enega izmed problemov, ki se lahko zelo hitro pojavi in se pogosto ponavlja. Stanje sproščenosti ali drugače rečeno občutek, da se nekaj ne more zgoditi, ker se to dogaja zgolj v oddaljenih državah, je že zdavnaj mimo. Omeniti je potrebno, da vsakodnevno prihaja do človeku neljubih dogodkov, kot so npr. kraje in tatvine, vlomi, psihično in fizično nasilje itn. Dogaja se, da se ljudje viktimizacije ne zavedajo, čeprav so že večkrat postali žrtev – in tukaj nastane problem. Na drugi strani pa prav tako velikokrat pride do tega, da ljudje kaznivih dejanj ne prijavljajo, ker ne zaupajo v delo policije ali pa jih je strah odziva in posledic. Z vse večjim nezaupanjem v državne službe, ki naj bi omogočale normalno življenje in občutek varnosti, se navsezadnje povečuje tudi temno polje kriminalitete, kar pa v veliki meri k raziskovanju spodbuja tiste, ki si želijo pridobiti vpogled v širši kontekst varnosti, tiste, ki si prizadevajo ugotoviti realno sliko kriminalitete in stanje varnosti v družbi, torej raziskovalce žrtev kaznivih dejanj oziroma viktimologe, ki s svojimi raziskavami pomagajo ugotoviti stanje viktimizacije. V povezavi s tem je v magistrskem delu obravnavan problem viktimizacije, opredeljene so različne tipologije žrtev, predstavljene so viktimogene predispozicije žrtev, nazadnje pa so predstavljeni tudi rezultati nekaterih raziskav, ki so se ukvarjale s tematiko viktimizacije v Sloveniji. Obravnavane so bile štiri viktimizacijske ankete, osrednjo temo raziskovanja pa so predstavljale žrtve v povezavi z različnimi kaznivimi dejanji. Pri raziskovanju so bili pridobljeni rezultati, ki so pokazali, da odstotek viktimiziranih oseb skozi leta ostaja približno enak oziroma prihaja do nihanja, ki pa ni pretirano in ne predstavlja večjih odstopanj. Prav tako je bilo ugotovljeno, da se skozi leta občutek varnosti ne izboljšuje ter da zadovoljstvo ljudi z delom policije še zdaleč ni tako, kot bi moralo biti.

Victimization research studies in Slovenia

Keywords: victim, victimology, victimization, victimological research, victimization surveys

Abstract:

Victimization is a very big problem nowadays. It represents one of the problems that can occur and repeat very quickly and very often in our lives. The state of relaxation or in other words the feeling that something can't happen to us because it is happening elsewhere in distant countries is long past. It should be mentioned that the unpleasant things, such as thefts, burglaries, psychological and physical violence, etc. are happening every day. It also often happens that people are not aware of victimization, but they have nevertheless become a victim and this is where the problem arises. On the other hand, it also often happens that people do not report crimes because they don't trust the work of the police or are afraid of the response and consequences that might follow. With growing distrust of the government authorities that are supposed to allow a normal life and a sense of security, the dark field of crime is also increasing, which in large part encourages those who wish to gain insight into the wider context of security, those who seek to establish a realistic picture of crime and the state of security in society, in other words, to researchers or victimologists who with their research help to determine the state of victimization. In connection with this, the master thesis deals with the problem of victimization, identifies different typologies of victims, presents victimogenic predispositions of victims and finally presents the results of some researches that dealt with the topic of victimization in Slovenia. The main topic of the four surveys was victims in connection with various crimes. The survey obtained results that show that the percentage of victimized persons remains approximately the same over the years, or fluctuations occur, which is not exaggerated and does not represent significant variations. It has also been noted that the sense of security has not improved over the years and that people's satisfactions with police work is far from what it should be.

1 Uvod

Obstoj v današnji družbi zahteva opredelitev in stalno presojo, kdo smo. Pomemben del opredelitve, kdo smo, je določanje tega, kdo nismo. Nihče od nas se ne rodi z istimi možnostmi, vsak izmed nas je edinstven posameznik. Naše prednosti in slabosti so z nami že od samega začetka in se s časom tudi spreminjajo, dogodki, ki pa so njihov rezultat, pa ostajajo in nas zaznamujejo (Davies, Francis in Greer, 2007). Po drugi strani se sprašujemo, kdo ali kaj so žrtve (njihova opredelitev je zelo težka, saj kot oznaka nima enoznačne kulturne orientacije) in kaj vemo o njih. Takšna vprašanja se nam v osnovi in na prvi pogled zdijo popolnoma preprosta, v resnici pa so ta vprašanja v zvezi s konceptom in identiteto žrtev zelo problematična in pogosto zahtevajo zelo natančne odgovore (Dignan, 2004). Če povzamemo, žrtve so tako povsod in žrtve smo v današnjem svetu dejansko vsi. Iz tega lahko razvijemo tudi dejstvo, da imajo različne skupine ljudi v različnih družbenih okoliščinah in z različnimi načini življenja tudi različne možnosti za viktimizacijo (Meško, 1998a).

S problematiko viktimizacije, s katero se srečujemo skorajda vsak dan, se najpogosteje in najbolj obširno ukvarja viktimologija. Obstaja nešteto definicij o tem, kaj viktimologija je, kaj počnejo viktimologi in kaj je bistvo njihovega dela. Čisto na kratko – viktimologija je veda oziroma znanost o žrtvah kaznivih dejanj (v nadaljevanju KD) in se osredotoča predvsem na osebe, ki so bile čustveno prizadete, fizično ali finančno oškodovane s strani storilca KD (Karmen, 2004).

Viktimologi pri svojem delu zbirajo podatke, ki jih pridobijo iz uradnih policijskih evidenc in s tako imenovanimi viktimološkimi raziskavami. Podatki policije so po navadi vir informacij o tem, koliko KD je bilo storjenih v določenem mestu ali državi. Policijski zapisi vsebujejo podatke o KD, ki jih je odkrila policija, in o kriminaliteti, o kateri so poročali policiji. Iz več razlogov pa te informacije velikokrat ne zadostujejo, kajti zavedati se moramo, da nekatera KD niso nikoli raziskana in nekatera nikoli prijavljena, razlogov za to pa je več in so si med

seboj različni. Temu delu tako rekoč neznane kriminalitete po navadi rečemo črno polje (Alvazzi del Frate, 1998).

Na drugi strani imamo ravno zaradi pomanjkanja virov tudi raziskave, ki nas nekoliko bolj približajo k dejanskemu stanju kriminalitete in viktimizacije ter pripomorejo k zmanjšanju negativnih vplivov KD, preprečujejo njihovo ponovitev in pomagajo žrtvam pri spopadanju z negativnimi učinki, ki jih je na njih pustilo KD (Fattah, 2005). S tem namenom se lahko osebe po izpostavljenosti kakršni koli viktimizaciji vključijo tudi v razne programe, katerih glavnih namen je, da se žrtve vrnejo v stanje, v kakršnem so bile, preden so doživele negativno izkušnjo (Doerner in Lab, 2012).

Vendar pa velikokrat zgodi, da različni pristopi preprosto niso dovolj, da bi bila viktimizirana oseba enaka, kot je bila pred neprijetnim dogodkom, kajti odziv na viktimizacijo je od posameznika do posameznika zelo različen. Nekatere žrtve utrpijo zgolj nelagodje, druge pa se srečujejo s težjimi posledicami, kot so nezmožnost osredotočanja, zmedenost, trpljenje in druge kompleksne zdravstvene težave (Meško, 1998b). Tudi Doerner in Lab (2012) govorita o tem, da je pri nekaterih žrtvah zelo pogost zgolj strah oziroma zaskrbljenost, medtem ko drugim takšna dejanja lahko povzročijo veliko bolečino in stisko. S tem namenom se je začelo pojavljati vse več viktimizacijskih anket, prišlo je do porasta raziskav o viktimizaciji in razvoja novih tehnik za analizo podatkov, zlasti z uporabo računalniškega kartiranja, kar je povzročilo okrepitev interesa za ponavljajočo se viktimizacijo ali reviktimizacijo (Doerner in Lab, 2012).

V magistrskem delu se bomo osredotočili na že izvedene raziskave na področju viktimologije. Naš cilj je obravnava viktimologije na splošno, analiza opravljenih anket oziroma viktimizacijskih študij in bolj natančen pregled viktimološkega raziskovanja v Sloveniji ter povzetek glavnih ugotovitev raziskav.

1.1 Predstavitev hipotez in raziskovalnih vprašanj

V magistrskem delu bomo preverili naslednje hipoteze:

H1: Glavne ugotovitve raziskovanja s pomočjo viktimizacijskih anket so, da je največ neprijavljenih KD povezanih s telesnimi in spolnimi napadi, največ prijavljenih KD pa je povezanih s premoženjsko kriminaliteto.

H2: Viktimizacijske ankete prikazujejo, da z leti prihaja do vse večjega deleža prijavljanja KD ter s tem zmanjšanja temnega polja kriminalitete.

H3: Strah pred kriminaliteto je najbolj prisoten pri mladih ženskah in starejših ljudeh.

H4: S pomočjo viktimizacijskih anket lahko policisti v sodelovanju z drugimi službami izvajajo preventivne dejavnosti z namenom zmanjšanja kriminalitete.

H5: Viktimizacijske ankete prikazujejo, da je največkrat žrtev KD ženska ter da so žrtve v veliki večini povezane s storilci (jih poznajo).

H6: Zadovoljstvo prebivalcev s policijo ima veliko vlogo pri tem, da žrtev prijavi KD.

H7: Število KD se sodeč po rezultatih viktimizacijskih anket z leti povečuje.

1.2 Predstavitev raziskovalnih metod

Pri izdelavi zaključnega dela bomo uporabili teoretično metodo proučevanja vsebine literature s področja viktimologije, natančneje deskriptivno metodo, s katero bomo proučili slovensko in tujo literaturo. Pri iskanju različnih virov bomo uporabili tako imenovano tehniko raziskovanja, saj bo raziskava temeljila na analizi knjižnih in elektronskih virov – že pridobljenih spoznanj različnih avtorjev in spoznanj že opravljenih raziskav na področju

viktimologije. Z metodo kompilacije bomo nato zbirali stališča in ugotovitve ostalih avtorjev, z zgodovinsko metodo pa bomo proučili razvoj viktimologije kot vede.

2 Kaj je viktimologija?

Viktimologija je veda, ki si jo vsak posameznik razlaga na svoj način. Tako je tudi med različnimi avtorji in vsak izmed njih ima svojo definicijo.

Meško (1998a) pravi, da je viktimologija znanstvena disciplina, katere naloga je proučevanje kriminalitete predvsem z vidika žrtve, pri čemer ima največji pomen zveza med žrtvijo in storilcem. Kanduč (1995) meni, da je viktimologija družbena veda, katere predmet je žrtev, in je nedvomno perspektivna, saj je očitno, da vsakovrstnih žrtev v sodobnem svetu ne manjka. Tudi Pečar (1988) trdi, da je viktimologija veda o žrtvah KD, ki kot znanost predstavlja rezultat vsega znanja o različnih oblikah, vzrokih in načinih preprečevanja KD ter pomoči ljudem oz. žrtvam KD.

Podobno kot zgoraj omenjeni avtorji je tudi Andrew Karmen (2001) opisal viktimologijo kot vedo, ki se ne ukvarja le s fizično, čustveno in finančno škodo žrtev kriminalitete, ampak tudi z odnosi med žrtvami in storilci ter žrtvami in kazenskopravnim sistemom.

Viktimologi torej raziskujejo kompleksne interakcije med žrtvami in storilci KD, žrtvami in kazenskim oz. pravosodnim sistem ter žrtvami in družbo. Tako kot vsi drugi družboslovci zbirajo podatke za preizkušanje hipotez in izpopolnjevanje teorij. Pri iskanju resnice morajo ločiti mite od resničnosti, tako da zavrnejo vse neutemeljene trditve in delujejo v naslednjem vrstnem redu: najprej problem identificirajo, ga opredelijo in opišejo, potem merijo njegove razsežnosti, proučijo, kako sistem kazenskega pravosodja obravnava problem, ter nazadnje proučijo družbeni odziv na problem (Karmen, 2004).

Osnovni cilj viktimologije je priskrbeti informacije o KD, povezanih z žrtvijo, ki jih je mogoče uporabiti za učinkovito preventivno politiko, odkrivanje neznanih storilcev in adekvatno kaznovanje storilcev ter proučevanje problemov, ki jih ima žrtev po izvršenem KD (Nikolić-Ristanović, 1984). Glavne funkcije viktimologije se nanašajo predvsem na identifikacijo, definiranje in opisovanje problemov, s katerimi se žrtve soočajo, merjenje dimenzij

viktimizacije, proučevanje družbenih odzivov na kriminaliteto in proučevanje društev za pomoč žrtvam (Konstantinović-Vilić, 2003).

Spoznanja, pridobljena z viktimološkimi anketami, pripomorejo k zavedanju o nevarnosti, opozorijo na varnostne ukrepe in možnosti izogibanja nevarnostim, pomagajo pri odkrivanju tako imenovane skrite kriminalitete, resocializaciji storilca ter razrešitvi konflikta, ki je privedel do KD, še posebej kadar obstaja možnost ponovitve (Šeparović, 1987).

2.1 Začetki in razvoj viktimologije

Do razvoja in opredelitve viktimologije kot neodvisne znanstvene discipline je prišlo v tridesetih in štiridesetih letih dvajsetega stoletja. V tem obdobju so nastali prvi samostojni članki ter samostojna poglavja v knjigah (Školnik, 2012). Viktimologija se je razvila iz kriminologije, kar pomeni, da sta sedaj že vrsto let obe samostojni znanstveni disciplini, ki pa se med seboj dopolnjujeta oziroma sta med seboj povezani (Kanduč, 2001).

Glavni razlog, da se je viktimologija tako pozno razvila in utrdila kot znanost, je predvsem v tem, da je bilo proučevanje žrtev dolgo v senci proučevanja delinkventa, njegovega odklonskega vedenja ter vzrokov zanj. Pomemben mejnik v razvoju viktimologije je predstavljalo gibanje za žrtve KD, ki se je po letu 1980 v zahodnih državah pojavilo kot odgovor na takratno kriminologijo, ki ni upoštevala vloge žrtve in se je ukvarjala le s proučevanjem kriminalcev, pojavnih oblik in vzrokov kriminalitete (Meško, 1998b).

Začetniki viktimološke znanosti so bili von Hentig, Mendelsohn, Schafer, Fattah in nekateri drugi (Kanduč, 2002).

2.2 Delitev viktimologije oziroma vrste viktimologije

Viktimologijo lahko delimo na ožjo in širšo. V ožjem smislu predstavlja strokovno znanje o žrtvah KD, vključno z odnosi s storilci, odnosi med žrtvijo in kazenskopravnim sistemom in povezavami žrtev z različnimi družbenimi skupnostmi, kot so npr. mediji (Antolič, 2009). Za viktimologijo v ožjem pojmovanju je torej značilen interdisciplinarni pristop, ki vključuje prispevek sociologije, psihologije, socialnega dela, politologije, medicine, prava, policije, sodstva in drugih strokovnjakov ter aktivistov (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović in Kostić, 2010). V širšem smislu pa jo razumemo kot interdisciplinarno strokovno spoznanje ne samo o žrtvah KD, ampak tudi o drugih – žrtvah nesreč, zlorabe moči, kršenja človekovih pravic itd. (Antolič, 2009). Kot tako jo imenujemo obča oziroma splošna viktimologija (Ramljak in Halilović, 2004).

Razen te poznamo tudi druge delitve viktimologije:

2.2.1 Delitev Karmena (konzervativna, liberalna in radikalna oz. kritična)

Konzervativno viktimologijo opredeljuje ukvarjanje z žrtvami »konvencionalne« kriminalitete (ulični kriminal), pripisovanje odgovornosti storilcem KD, spodbujanje samopomoči in samookrevanja ter zagovarjanje modela retributivne pravičnosti (Kanduč, 2003). Poudarek naj bi bil predvsem na osebni odgovornosti žrtev za to, kar se jim je zgodilo, saj naj bi se po mnenju konzervativne viktimologije moral posameznik sam izogibati rizičnim situacijam in se zanašati predvsem nase in ne na državo (Antolič, 2009).

Posebnost liberalne viktimologije je v tem, da v središče postavlja zaščito žrtev in se ukvarja tudi s strukturnim nasiljem ter z žrtvami kriminalitete belih ovratnikov (korupcija), precejšnjo podporo daje različnim oblikam pomoči in šteje restitucijo (vključno s pomiritvijo med strankama v sporu) kot ustrezno kazenskopravno sankcijo (Kanduč, 2003).

Radikalna oziroma kritična kriminologija pa poudarek daje predvsem vsem oblikam človeškega trpljenja, hkrati pa nima zaupanja v kazenskopravni sistem (kot institucijo, ki bi lahko zadovoljila potrebe in pričakovanja žrtev), saj ga ocenjuje kot problematično institucijo, ki je ravno tako kakor viktimizacijski dogodek odgovorna za povzročanje (nepotrebnega) trpljenja (Kanduč, 2003).

2.2.2 Delitev Mawbyja in Walklate (pozitivistična, radikalna, kritična)

Pridevnik »pozitivistična« ima v viktimologiji, podobno kakor tudi v kriminologiji, zelo različne in spremenljive opredelitve. Zelo na splošno bi pozitivizem lahko definirali kot pristop, ki ga zanima proučevanje oziroma iskanje zakonitih povezav med pojavi. To pomeni, da je vse, kar presega empirično preverljive hipoteze, v tem obsegu nesmiselno (Kanduč, 2003). Pozitivistično viktimologijo sta Mawby in Walklate opisala tako, kot Karmen konzervativno, in sicer s poudarkom na KD in doprinosu žrtve h KD. Tudi opredelitev radikalne viktimologije se pokriva s konceptom radikalne oz. kritične viktimologije po Karmenu. Kritična viktimologija pa se ne povezuje z nobeno od smeri po Karmenu, ampak jo Mawby in Walklate povezujeta predvsem s tistimi smermi, ki se ukvarjajo z vprašanji, kako se konstruirajo žrtve (kdo ima moč, ki mu omogoča, da je neki osebi ali skupini pripisana etiketa žrtev) in katera merila so pri tem upoštevana (Kanduč, 2003). Kritična viktimologija torej posega v našo družbeno realnost (Antolič, 2009).

2.2.3 Mendelsohnova delitev

Mendelsohn pa obravnava 5 različnih kategorij žrtev. To so:

- žrtve KD,
- socialne žrtve,
- tehnološke žrtve,
- žrtve okolja ter
- žrtve samoviktimizacije.

Vse te žrtve trpijo določeno stopnjo socialne ali fizične bolečine ali izgube in vsaka izmed njih si zasluži pomoč pri odpravljanju uničujočih učinkov viktimizacije (Doerner in Lab, 2012). Če Mendelsohnovo razumevanje viktimologije povežemo z delitvijo po Karmenu, pa se pokriva z radikalno oz. kritično smerjo, ki se prav tako ukvarja z žrtvami uničevanja okolice, žrtvami okvare zdravja na delovnem mestu, žrtvami brutalnosti policije ter žrtvami diskriminatornih institucij (Antolič, 2009).

3 Kaj je viktimizacija?

Viktimizacija je kompleksen in kompliciran proces, ki je sestavljen iz več elementov.

Prvi element, pogosto imenovan primarna viktimizacija, vključuje kakršno koli interakcijo med storilcem KD in žrtvijo med storitvijo KD ter vse morebitne učinke, ki izhajajo iz te interakcije ali KD. Drugi element obsega žrtvino reakcijo na KD, vključno s kakršno koli spremembo samopodobe, ki bi lahko izhajala iz tega KD, tudi vse formalne odzive, ki jih lahko sprejme. Tretji element pa sestavljajo vse nadaljnje interakcije, ki lahko potekajo med žrtvijo in drugimi, vključno z različnimi kazenskopравnimi agenci, s katerimi lahko pridejo v stik. Kadar ima ta povezava oz. odnos nadaljnji negativen vpliv na žrtev, se pogosto imenuje sekundarna viktimizacija (Dignan, 2004).

Viktimologi ugotavljajo značilnosti žrtev KD v času primarne in sekundarne viktimizacije. Študije primarne viktimizacije kažejo na številna tveganja, ki so povezana z načinom življenja, druženjem s h kriminaliteto nagnjenimi vrstniki in prijatelji ter ugotavljajo, kdaj nekdo postane žrtev. Pri obravnavi sekundarne viktimizacije pa je treba upoštevati določena navodila, dokumente in norme, saj se le tako izboljša položaj žrtve (Jevšek, 2007). To je treba seznaniti s postopkom, prisluhniti njenemu mnenju, ji zagotoviti pomoč in podporo skozi celoten postopek, čim bolj zmanjšati nevšečnosti in maksimalno povečati njeno varnost ter se izogibati nepotrebnemu zavlačevanju postopka. Pri tem delu so torej vsa prizadevanja usmerjena v profesionalizacijo policistov, tožilcev in sodnikov pri delu z žrtvami, medtem ko obravnava terciarne viktimizacije zajema predvsem posledice prvih dveh elementov, ki jih žrtev dobi in izkusi na dolgi rok – travm, ki ostanejo (Meško, 1998b).

Viktimizacijo torej tako rekoč nujno sestavljata vsaj dve osebi, ki sta v odnosu, ki enemu od njiju (storilcu) zagotovi dobiček, užitek ali boljši položaj v okolju, medtem ko drugemu (žrtvi) povzroči škodo, bolečino ali slabši položaj v okolju.

Eno izmed pomembnih spoznanj o viktimizaciji je, da ta ni naključen pojav.

Stopnja viktimizacije je odvisna od različnih dejavnikov tveganja, kot so na primer:

- prostorska in/ali časovna lociranost (izpostavljenost nevarnim situacijam),
- sociodemografske značilnosti (starost, spol),
- psihično stanje (tudi raziskave kažejo, da ima večina žrtev predhodne težave, ki so pretežno čustvene narave (Koprol v Meško, 2007)),
- količina motiviranih viktimizatorjev v danem času in prostoru,
- druženje s potencialnimi in dejanskimi storilci,
- samovarovalno oz. samoobrambno vedenje potencialnih žrtev ter
- strukturno ali kulturno pogojena dovzetnost za viktimizacijo (Kanduč, 2003).

4 Kaj je žrtev?

Pomen besede žrtev predstavlja kar velik okvir dojemanja. V vsakdanji rabi se beseda *žrtev* uporablja za vse, ki so doživeli kakršno koli nezgodo, poškodbo, izgubo, so bili oškodovani in se je njihovo ugodno primarno stanje iz kakršnega koli vzroka spremenilo (Dignan, 2004).

Lenšček (2011) kot žrtve opredeljuje osebe, ki so kakor koli trpele in utrpela telesno ali duševno bolečino, čustveno trpljenje ali ekonomsko izgubo.

Policisti pa kot žrtev KD smatrajo osebo, ki je zaradi KD utrpela neposredno škodo kot posledico tega dejanja. To pomeni, da je oseba zaradi KD utrpela telesne ali duševne posledice ali pa je bila njena lastnina poškodovana, uničena ali odvzeta zaradi dejanja, ki po kazenski zakonodaji velja za kaznivo (Policija, n. d.).

V razvoju kriminološke znanosti je bilo žrtvam namenjeno zelo malo pozornosti ali pa sploh nič (Rock, 2007). Do poznih sedemdesetih let prejšnjega stoletja so bile torej žrtve na področju kriminologije in kazenskega pravosodja bolj kot ne zanemarjene. Zločin in deviantnost sta bila obravnavana popolnoma drugače, in sicer kot diskretna stanja posameznikov in kot socialne dezorganizacije brez omembe žrtev. Z leti pa se je položaj žrtev močno izboljšal, dobile so več pravic in pogled nad celotno dejanje se je močno spremenil (Hoyle in Young, 2002).

Večja ozaveščenost o sami viktimizaciji in viktimologiji nasploh je bila rezultat dolgotrajnega procesa, na katerega so vplivali različni dejavniki. Prvi, ki so zagovarjali interese žrtev, so bili reformatorji, ki so sicer po navadi bolj znani po svojih kampanjah v imenu kršiteljev. Najpomembnejša izmed njih je bila Margery Fry, ki je neutrudno zagovarjala, da bi tako storilec kot tudi država žrtvi morala dodeliti odškodnino (Dignan, 2004). Drugi pomembni dejavniki v procesu povečanja prepoznavnosti žrtev pa so bili mediji, žensko gibanje, ki so ga sestavljali politični in praktični aktivisti, množica javnih objav o incidentih doma in v tujini, ki vključujejo resna KD s političnim pridihom (tudi teroristična dejanja, ki so

usmerjena proti nedolžnim civilistom), ter uvedba in vse pogostejša uporaba raziskav o žrtvah, ki jih izvajajo lokalne ali vladne agencije (Dignan, 2004).

Za žrtve tako lahko štejejo vsi posamezniki, ki so žrtve vojne, genocida, KD, družinskega nasilja, diskriminacije, naravnih nesreč, države, heteronomnega dela itd. Pri obravnavi žrtev in storilcev lahko omenimo tudi teorijo etiketiranja – če družba nekoga označi za kriminalca, bo to tudi res postal, enako je z oznako žrtve –, doprinos žrtve h KD in vprašanje njene (so)odgovornosti, kot sta npr. malomarno obnašanje in neprevidnost, predpostavko, da je žrtev sama ustvarila priložnost za viktimizacijo in storilcu olajšala izvedbo KD, stockholmski sindrom (da se žrtev naveže na storilca) in nazadnje možnost, da so storilci KD dejansko tudi žrtve (da je storilec prikazan kot žrtev krivičnih, izkoriščevalskih družbenih razmer) (Kanduč, 2002).

4.1 Vrste žrtev oz. vrste nasilja

Poznamo več oblik viktimizacije in torej več vrst žrtev. Posameznik lahko postane žrtev kriminalitete ali različnih oblik nasilja, kot so psihično (vsa verbalna in neverbalna dejanja, trpinčenje in poniževanje), fizično oziroma telesno (uporaba fizične sile), spolno nasilje (vsa spolna dejanja, s katerimi oseba ne soglaša), ekonomsko nasilje (vse oblike nadvladovanja oziroma poniževanja žrtve s pomočjo sredstev za preživetje ali odrekanja pravic, povezanih z zaslužkom), nasilje na delovnem mestu (angl. *mobbing*) itd. (Kubale v Meško, 2007).

Tudi Lenšček (2011) definira zgoraj omenjene vrste nasilja. Pravi, da je psihično nasilje najpogostejša oblika nasilja; težko ga je prepoznati, žrtve so pogosto nesamozavestne. V kategorijo psihičnega nasilja spadajo zmerjanje, poniževanje, grožnje, ljubosumje, verbalno nasilje, nadzorovanje, postavljanje ultimatov itn. Drugo kategorijo, fizično nasilje, opredeljuje kot najbolj prepoznavno obliko nasilja, ker to na žrtvah pušča vidne posledice. Je vsaka uporaba fizične sile, ki žrtvi povzroči bolečino. Pogosto je povezano s psihičnim, spolnim ali ekonomskim nasiljem. Sem spada pretepanje, brcanje, klofutanje, odiranje, napadi z orožjem. Podobno kot pri psihičnem nasilju, so tudi posledice fizičnega nasilja za

žrtev izguba samozavesti in samozaupanja, strah, izolacija, občutek nemoči, težave s spominom, čustvena nestabilnost, depresija. Avtor nadaljuje s kategorijo spolnega nasilja, ki je opredeljeno kot posebna oblika fizičnega nasilja, ko se žrtev ne strinja s spolnim dejanjem. Žrtve takšnega nasilja so po navadi pripadnice in pripadniki šibkejšega dela populacije, kot so ženske, otroci, telesno in fizično prizadeti ljudje. Pod spolno nasilje spadajo posilstvo, spolno nadlegovanje, spolna zloraba otrok, otipavanje in prisilno slačenje. Naslednja kategorija je ekonomsko nasilje. Sem spada preverjanje računov žrtve, zadrževanje žrtvine bančne kartice, kraja njenega denarja in lastnine, omejevanje pravice do študija ali zaposlitve, neplačevanje preživnine za otroka. Posledice, s katerimi se srečujejo žrtve ekonomskega nasilja, so življenje brez osnovnih življenjskih dobrin in dolgovi, hkrati pa iz njih izhaja še ena oblika nasilja, ki jo omenja Lenšček: to je zanemarjanje – oblika nasilja, ko oseba ne skrbi za npr. bolnega, invalidnega, ostarelega družinskega člana, kot bi po svoji dolžnosti morala.

V sodobni demokratični družbi se torej kljub prepričanju, da se bo količina nasilja zmanjšala, še vedno ukvarjamo s tradicionalnimi oblikami nasilja in iščemo načine, kako učinkovito kaznovati prestopnike (Salecl v Kanduč, 2002).

Do nasilja lahko prihaja tako rekoč vsepovsod. Govorimo lahko o nasilju države, nasilju v šolskem okolju ali na delovnem mestu (oviranje pri delu, sabotaža), nasilju v družini itd. Država je najvišja in močno hierarhizirana družbena organizacija in ima s svojimi prisilnimi mehanizmi, avtoriteto in oblastjo izredno moč. Poleg pravnih in drugih sankcij lahko uporablja oborožene sile ter gospodarsko, vojaško in drugo propagando za doseg svojih ciljev. Država je lahko storilec, s katerim ne more tekmovati noben drug kriminallec, ker je po svoji moči in vlogah neprimerljiva s komer koli v kriminalnem svetu (Pečar v Kanduč, 2002). Pod dejanja države lahko štejemo vojne, čezmejni državni teror, okupacije, genocidno ravnanje, uničevanje dobrin in bogastva, zatiranje in zasužnjevanje naroda, verske konflikte itd. Pod žrtve države spadajo mrtvi, ranjeni in poškodovani oz. nesposobni za nadaljnje normalno življenje, vojni ujetniki in civilno prebivalstvo, begunci, pribežniki, razseljeni ljudje, azilanti in migranti, posiljene ženske, zapuščeni otroci in mladoletniki, ki

ostanejo brez staršev, brezdomci, lačni, bolni, ljudje brez zdravstvene pomoči, izgubljeni, osamljeni itd. (Pečar v Kanduč, 2002).

Kadar je govora o različnih oblikah nasilja v šolskem okolju, lahko govorimo o:

- nasilju učencev nad učenci (medvrstniško nasilje),
- nasilju učencev nad učitelji (verbalna in fizična agresija, arogantno vedenje, motenje pouka, skrivanje učnih pripomočkov),
- nasilju učiteljev nad učenci (grožnje, žalitve, poniževanje, poseganje v zasebnost),
- nasilju učiteljev nad učitelji,
- nasilju učiteljev nad starši in obratno ter
- nasilju staršev nad starši ali nad učenci (Pšunder, 2000).

Pri medvrstniškem nasilju velikokrat prihaja do ustrahovanja (angl. *bullying*), ki poleg fizičnega nasilja vključuje tudi psihično in socialno povzročanje bolečin in strahu, ki se ponavlja in se ga posamezniki ne morejo učinkovito ubraniti. Za vse te oblike vedenja je značilno, da onemogočajo uresničevanje potreb ali pravic tistih učencev, ki jih tako vedenje zadeva. Da bi vrstniško ustrahovanje lahko preprečevali in odpravljali, je treba vedeti, zakaj in kako ustrahovanje sploh nastane. Razlage ustrahovanja se razlikujejo glede na svoja izhodišča. Poznamo individualistično in psihopatološko razlago (povezano z osebnostnimi lastnostmi), psihosocialni pristop (povezano s socialno klimo, strukturo organizacije in odnosi v skupinah in med skupinami) ter pristop, ki izhaja iz značilnosti kulture in družbenih vrednot (tekmovalnost, solidarnost, rasizem, socialna, politična in ekonomska razslojenost) (Dekleva v Kanduč, 2002).

V zadnjih desetletjih se podirajo tabuji in literatura o različnih oblikah nasilja v družini se je zelo razširila (Filipčič v Kanduč, 2002). V tej skupnosti lahko prihaja do različnih vrst nasilja med različnimi osebami. Omenimo lahko nasilje intimnega partnerja, pri katerem Doerner in Lab (2012) navajata naslednjih pet oblik nasilja oziroma zlorabe: fizično, spolno, čustveno, ekonomsko in psihološko; nato trpinčenje otrok – otroci so lahko pod okriljem družine žrtve zanemarjanja, spolnega (Grubin (1998) omenja, da otroka pogosteje spolno

zlorablja nekdo, ki ga pozna in s komer je povezan, in manjkrat neznanec), fizičnega ali psihičnega nasilja (Filipčič, 2002). Žrtve nasilja lahko otroci postanejo tudi že samo s tem, da so prisotni ob nasilnem ravnanju staršev, tudi če sami fizično niso maltretirani. Nasilje je priučeno obnašanje in otroci, ki so priča nasilju ali so bili sami trpinčeni, kasneje velikokrat tudi sami postanejo prestopniki (Balažič v Meško, 2007). Ne smemo pozabiti, da lahko prihaja do nasilja tudi v obratnem vrstnem redu, da so torej starši žrtve nasilja svojih otrok, kar pa velikokrat ostane skrito, saj starši nočejo priznati, da jih je strah svojih otrok, ker se bojijo, kaj bi na to rekla okolica (Filipčič, 2000). Kot zadnjo obliko nasilja pod okriljem družine pa lahko omenimo nasilje nad starostniki, kamor Doerner in Lab (2012) uvrščata zlorabo in zanemarjanje, pri katerem, kot smo že zgoraj omenili, pride do neustreznega in pomanjkljivega oziroma v najhujšem primeru ničnega nudenja pomoči.

4.2 Tipologije žrtev

Tako kot pri vseh ostalih definicijah tudi tukaj pri različnih avtorjih najdemo kar nekaj različnih tipologij. Eden izmed prvih, ki je predstavil tipologijo žrtev, je bil Hans von Hentig, sledijo pa mu še Mendelsohn, Schafer, Fattah, Sellin in Wolfgang ter drugi.

Vsaka skupina žrtev in storilcev ima svoje karakteristike, po katerih jih lahko umestimo v točno določeno tipologijo (Konstantinović-Vilić et al., 2010).

Tipologija predstavlja nabor več sorodnih značilnosti, ki so med seboj povezane in iz katerih izhaja karakterni profil žrtve (Ramljak in Halilović, 2004). Ne smemo pozabiti omeniti, da tipologije ne vključujejo posameznikov oziroma večjega števila le teh, ampak predstavljajo zgolj skupne značilnosti številnih posameznikov (Konstantinović-Vilić et al., 2010). Tipologije žrtev so torej pomembne predvsem z vidika učinkovite preventive pred viktimizacijo (Denžič, 2013).

4.2.1 Tipologija po Hans von Hentigu

Kot smo že zgoraj omenili, je prvo klasifikacijo žrtev ustvaril Hans von Hentig v svoji knjigi *The criminal and his victim* (Nikolić-Ristanović, 1984). Zasnoval je tri osnovne pojme žrtev, ki jih je kasneje razširil in dopolnil Ellenberger. Govorimo o naslednjih pojmih (Konstantinović-Vilić et al., 2010):

- kriminallec/žrtev (npr. prometna nesreča, bivši zapornik – tarča poniževanja);
- latentna žrtev in
- odnos kriminallec/žrtev.

Prvi primer – kriminallec/žrtev – zajema situacije, v katerih lahko pod vplivom različnih okoliščin ista oseba postane tako storilec kot tudi žrtev. Drugi primer se osredotoča na socialne in biopsihološke predispozicije, zaradi katerih je oseba izpostavljena zločinu oziroma KD (spol, starost, imigranti, pripadniki manjšin, depresivni, osamljeni). Tretji primer oziroma odnos pa se osredotoča na odnos med delinkventom in žrtvijo, med katerima vlada vzajemni odnos (Konstantinović-Vilić et al., 2010).

4.2.2 Tipologija po Mendelsohnu

Mendelsohnova tipologija temelji na podlagi stopnje žrtvine krivde ali napake za storitev KD (Konstantinović-Vilić et al., 2010):

- nedolžna žrtev, brez vloge pri KD,
- žrtev z neznatno krivdo in žrtev iz neznanja,
- žrtev, ki je kriva enako kot delinkvent (prostovoljna žrtev),
- žrtev, ki je bolj kriva kot delinkvent,
- žrtev, ki simulira/si domišlja.

4.2.3 Tipologija po Fattahu

Govora je o tipologiji, ki je na prvi pogled podobna Mendelsohnovi, vendar pa je zasnovana na nekoliko trdnejši osnovi, in sicer na različnih nivojih vpliva žrtve na KD delinkventa oziroma storilca, in je zato tudi najbolj ustrezna za empirično raziskovanje (Konstantinović-Vilić et al., 2010).

Tipi žrtev so:

- žrtev, ki pri KD sploh ne sodeluje,
- žrtev, ki v ničemer ne prispeva h KD, vendar se tudi ne upira, saj se ne more (novorojenec, speča oseba),
- žrtev, ki se upira in skuša preprečiti KD,
- latentna žrtev,
- žrtev z biopsihološkimi (slepi, gluhi, invalidi, starejši), socialnimi (politiki, stranke, vozniki taksijev) ali psihološkimi (naivni, neumni) predispozicijami,
- žrtev provokator (s svojim obnašanjem izzove izvršitev KD – pogosto pri vrstniškem nasilju),
- žrtev, ki pri KD sodeluje bodisi pasivno bodisi aktivno,
- lažna žrtev (npr. otrok, ki se neupravičeno pritožuje nad nasiljem drugih otrok).

4.3 Idealna žrtev

Ljudje imamo zaradi različnega načina življenja in različnih družbenih okoliščin različne možnosti viktimizacije. Pojem *idealna žrtev* pomeni, da so nekateri ljudje lahko bolj nagnjeni k temu, da postanejo žrtev KD, kot drugi. To so na primer depresivni ljudje, ki so lahko zaradi svojega stanja bolj nagnjeni k iskanju nevarnosti; pohlepni ljudje, saj se zaradi pričakovanja lahkega zaslužka hitro vpletejo v odnose, ki se kasneje izkažejo za nevarne; konfliktni ljudje, ki imajo lahko večjo možnost vpletenosti v konflikte, in pa mučitelji, ki lahko zaradi večletnega nadlegovanja in nadrejenosti postanejo žrtev (npr. žena ubije svojega moža zaradi večletnega trpinčenja in podrejanja) (Meško, 1998a).

Po ocenah nekaterih raziskav naj bi bile najbolj ogrožene ločene ali samske ženske, zelo pogosto pa so ogrožene tudi prostitutke. Druga skupina najbolj ogroženih naj bi bili moški, stari med 16 in 19 let (največkrat pripadniki nižjih družbenih slojev). V nekaterih raziskavah je navedeno, da je strah pred kriminaliteto večji predvsem pri ženskah ter starejših ljudeh (starejše ženske so npr. idealne žrtve uličnega kriminala). Ženske takšen strah navajajo predvsem zaradi svoje ranljivosti, manjše fizične moči in ker predstavljajo lahke tarče, strah pa jim povzročajo predvsem KD, ki jih izvršujejo moški (nadlegovanje, posilstvo). Pri starejših pa se strah pojavlja predvsem zato, ker so zelo ranljive tarče in ima zanje poškodba ali premoženjska škoda težje posledice (Meško, Sotlar, Lobnikar, Jere in Tominc, 2012). Medtem ko so starejše ženske in otroci avtomatično videni kot žrtev, imajo brezdomci, narkomani, mladi moški in drugi pri tem več težav, saj težje vzbudijo sočutje, lahko pa so prav oni največkrat žrtev nasilja. Navaja se tudi, da so žrtve velikokrat tudi pripadniki raznih manjšin, medtem ko so storilci pogostejši med »vsakdanjimi ljudmi« (Haverkamp in Kilchling, 2017).

5 Viktimizacijske študije

Kriminaliteta v Evropi je kot socialni problem začela naraščati v drugi polovici 18. stoletja. Največkrat so se KD izražala predvsem v kraji, vandalizmu, nasilju, škodi na premoženju itd. Na podlagi tega so se začele izvajati različne raziskave viktimizacije, ki se delijo na splošne raziskave z nadaljnjo delitvijo na nacionalne, regionalne in lokalne ter tematske raziskave, ki se nanašajo na različno tematiko oziroma populacijo (mladi, ženske). Kakovost raziskav je seveda v veliki meri odvisna od zmožnosti zagotavljanja podpore strokovnjakom na tem področju, ne smemo pa pozabiti tudi na druge dejavnike, kot je npr. izguba spomina (krajše kot je obdobje med dejanjem in raziskavo, manj je težav z izgubo spomina) (Zauberman in Hough, 2008).

Viktimizacijske ankete so se v Združenih državah Amerike uveljavile z delom predsednikove komisije v sredini leta 1960. Komisija je nastala zaradi težav z naraščajočo kriminaliteto in civilnimi nemiri. Sprva je bilo ugotovljeno, da natančnega opisa problema kriminalitete ni, zato je bilo odobrenih več neodvisnih projektov za zbiranje informacij o žrtvah KD. Od takrat naprej so postale ankete o viktimizaciji neprecenljiv vir podatkov, saj se, namesto da bi se opirale na policijska poročila ali druge uradne informacije, osredotočajo na stik z ljudmi in spraševanje, ali so bili žrtve KD. Nadaljevalo se je z drugo generacijo raziskav o žrtvah, v kateri je bilo veliko več raziskovalnih projektov, izvedenih v letih 1970 in 1971 (nanašali so se na proučevanje različnih metod za reševanje težav, ki so bile omenjene že pri raziskavah prve generacije), ter tretjo generacijo, ki je bila priča ambicioznemu načrtu dejavnosti, saj je zvezna vlada sprožila nacionalno raziskavo o viktimizaciji oziroma KD, raziskavo o viktimizaciji komercialnih podjetij in posebno raziskavo o viktimizaciji v 26 ameriških mestih (Doerner in Lab, 2012).

Viktimizacijske ankete temeljijo na reprezentativnih vzorcih. Njihov cilj je anketirati tak vzorec populacije, ki ga je potem najlažje razširiti na večji del le-te, in pri tem izbranim osebam postaviti niz vprašanj o njihovih izkušnjah s kriminaliteto, doživeto v preteklem letu (Newburn, 2007). Ankete o viktimizaciji so se izkazale za zelo pomembne, ker z njimi

ugotavljamo raven oškodovanosti ljudi s kriminaliteto v proučevanem okolju in družbi (Pavlović, 2010), prav tako se ukvarjajo tudi s policiji neznano kriminaliteto (neprijavljanje), zato naj bi bile tudi boljši pokazatelj slednje kot policijska statistika. Kljub vsemu ne smemo pozabiti na dejstvo, da niti ankete niti uradne policijske statistike niso absolutno merilo kriminalitete v družbi (Meško, 2002), predstavljajo pa pomemben dodatek k uradni policijski statistiki, ki kaže stopnjo kriminalitete (Meško, 1998a).

Največje ankete o viktimizaciji na svetu so ankete o viktimizaciji v Združenih državah Amerike – NCVS (angl. *National Crime Victimization Survey*), ankete o viktimizaciji v Veliki Britaniji – BCS (angl. *British Crime Survey*) ter mednarodne ankete o žrtvah kriminalitete – ICVS (angl. *International Crime Victims Survey*) (Pavlović, 2010). ICVS oz. tako imenovane mednarodne viktimizacijske ankete so nastale v želji po primerjavi držav med seboj in skozi čas postale doslej najmočnejši inštrument empiričnega proučevanja ter hkrati pomembno dopolnilo uradnim statistikam (Pavlović, 2010).

5.1 Prednosti in slabosti viktimizacijskih študij

Prednosti viktimizacijskih študij predstavljajo ugotovitve o razširjenosti in porazdelitvi kriminalitete, proučevanje viktimizacijskega tveganja v povezavi z okoljem in karakteristikami tveganja povezanih KD. Slabost anket pa predstavlja pomankanje uradnih podatkov in anket o viktimizaciji zaradi omejitev zajetih KD ter razni konceptualni, metodološki, tehnični in postopkovni problemi (Pavlović, 2010).

V povezavi z anketami nekateri prav tako menijo, da te ne morejo umestiti in kontekstualizirati viktimizacije v vsakdanjem življenju in rutinskih dejavnostih, s katerimi se ukvarjamo. Ne morejo prikazati izkušenj s kriminaliteto in viktimizacijo v socialno-ekonomskem, kulturnem in političnem kontekstu. Poleg tega lahko take raziskave pogosto odražajo želje in naloge tistih, ki izvajajo raziskavo, in ne udeležencev oz. subjektov (Davies et al., 2007).

5.2 Naloge in cilji viktimizacijskih študij

Osnovni cilj viktimizacijskih študij je pridobitev strokovnih ugotovitev o razlogih za kriminaliteto v povezavi z žrtvami. Ugotovitve morajo biti uporabne pri izoblikovanju varnostne politike, iskanju storilcev in primerni odredbi kazenskih sankcij (Konstantinović-Vilić et al., 2010).

Bistveni doprinos viktimološkega raziskovanja je v tem, da se poišče biološke, psihološke, socialne in situacijske dejavnike ter lastnosti oseb, ki vplivajo na to, da bo nekdo postal žrtev (Kanduč, 2003).

Tudi Sparks (1982) meni, da je bila večina raziskav namenjena prav ugotavljanju viktimizacijskega tveganja, značilnosti žrtev ter načina in vrste prispevka žrtev h KD.

Glavni namen viktimizacijskih študij je torej preprečitev možnosti viktimizacije posameznika, kar pa je mogoče doseči z odkrivanjem in razlaganjem vzrokov za viktimizacijo, preiskovanjem tveganja žrtev in raziskovanjem viktimogene predispozicije, identificiranjem, definiranjem in opisom težav žrtev in škode, ki je nastala pri različnih KD; ustrezne so tudi razne meritve dejanskega obsega viktimizacije in proučevanje kazenskopravne obravnave žrtev, kriminalna preventiva in na podlagi tega različni samozaščitni ukrepi.

5.3 Tveganje za viktimizacijo oziroma viktimogene predispozicije

Eden izmed osrednjih pojmov viktimologije in viktimizacije je pojem nagnjenosti k viktimizaciji. Ta pojem se nanaša na stopnjo odgovornosti žrtve za spodbuditev storilca za dejanje zoper njo. Franklin in Franklin sta v Doerner in Lab (2012) izpostavila ključne predpostavke v povezavi s teorijo nagnjenosti k viktimizaciji, ki govorijo o tem, da vedenje žrtve lahko pojasni zločin; da storilec reagira šele, ko mu žrtev da razloge za to; ter da lahko odnos žrtve predstavlja pomemben vzrok za storitev KD.

Kadar je govora o faktorjih (Dodd, Nicholas, Povey in Walker, 2004), ki povečujejo možnost viktimizacije, lahko omenimo že sam vpliv dejstva, da je potencialna žrtev ženska, samska, vdova ali ločenka; veliko vlogo igra tudi starost, območje bivanja (revnejša mestna območja), koliko časa nekje bivamo (možnost viktimizacije je večja, če smo se nekam ravno preselili) ali pa to, da oseba živi v gospodinjstvu z eno samo odraslo osebo. Enako potrjujejo tudi rezultati raziskav, ki kažejo, da večkratne viktimizacije korelirajo z zgoraj omenjenimi dejavniki (Hope, 2001).

Ljudje lahko tudi s svojo osebnostjo in vedenjem večkrat vplivamo na to, da postanemo žrtev. Govorimo o viktimogenih predispozicijah, zaradi katerih je določena oseba bolj dovzetna za to, da postane žrtev določenega KD (Nikolić-Ristanović, 1984). Storilca lahko privlači ranljivost žrtve, vedenje žrtve (ki je lahko svobodno, malomarno in nezavedno ter vpliva na vedenje storilca), privlačnost žrtve ali neprevidnost žrtve. Karakteristike žrtve se razlikujejo tudi glede na vrsto KD. Žrtve posilstva ali spolnega napada so po navadi ženske, žrtve težjih napadov po navadi moški. Ženske so največkrat žrtve nekoga poznanega, moške pa največkrat viktimizirajo neznani storilci (Victimology, n. d.). Poudarimo lahko še, da je viktimizacija pogosto tudi neposreden vzrok za izključitev (npr. mladi odidejo od doma zaradi nasilja), s čimer pa se stopnja tveganja za viktimizacijo zgolj poveča (Victim Support, 2002).

Viktimogene predispozicije ali dejavniki so lahko (Šeparović, 1987):

- osebni:
 - biološki (starost, spol, duševni bolniki, invalidi, alkoholiki, narkomani) in
 - psihološki (agresivnost, nemarnost, duševna omejenost, odtujenost);
- socialni (poklic, tujci, pripadniki manjšin, priseljenci, bivši zaporniki, odvisniki) ter
- situacijski («na napačnem mestu ob napačnem času»).

6 Viktimološko raziskovanje v Sloveniji

Viktimološko raziskovanje je pomembno, ker nam pomaga pridobiti podatke o stopnji oškodovanosti ljudi s kriminaliteto v opazovani okolici in družbi (Komidar v Meško, 2007). Če primerjamo viktimološke raziskave in policijsko statistiko, lahko vsekakor rečemo, da so študije veliko boljši pokazatelj stopnje kriminalitete v družbi kot uradna statistika, saj obravnavajo tudi neprijavljeno oškodovanost s prepovedanimi dejanji. Po navadi viktimizacijske ankete pokažejo od dva- do petkrat višjo stopnjo kriminalitete v družbi, kot jo beleži uradna statistika (žrtve ne prijavljajo KD), ne smemo pa zanemariti dejstva, da imajo tudi viktimološka raziskovanja svoje slabosti in da niti študije niti uradna statistika niso popoln kriterij za določanje ustreznega nivoja kriminalitete v družbi (Meško, 2002).

Kot smo omenili že na začetku dela, se viktimologija ukvarja z žrtvijo KD, njenimi lastnostmi in njenim prispevkom k nastanku KD. V Sloveniji se je viktimološko raziskovanje začelo v šestdesetih letih prejšnjega stoletja (Šelih, 1994). Na začetku so se raziskave ukvarjale predvsem s prispevkom žrtve k storitvi KD, nato pa tudi z njenimi značilnostmi. Prve take raziskave so pokazale, da nasilna KD v Sloveniji niso pravzaprav nikoli predstavljala posebej zaskrbljujočega problema; najbolj pogoste pa naj bi bile telesne poškodbe, ki so bile razporejene zelo neenakomerno, zgoščevale pa so se na Štajerskem. Ugotovili smo, da so žrtve iz podobnih socialnih in poklicnih okolij in imajo podobne osebne značilnosti kot storilci, zato je mogoče pričakovati, da so podobne tudi njihove reakcije. Prav tako pa smo z raziskavo ugotavljali tudi, ali v analiziranem okolju obstaja določena subkultura nasilja in visoka stopnja strpnosti do uživanja alkohola, kar bi mogoče lahko vplivalo k prispevku k viktimizaciji. Raziskovalci poudarjajo pomen rezultatov raziskav, saj ti predvsem preventivno pomembno prispevajo k preprečevanju kriminalitete (Šelih v Kanduč, 2002).

V nadaljevanju sledi prikaz petih raziskav s področja viktimologije in viktimizacije v Sloveniji.

6.1 Analiza statističnih podatkov o žrtvah in oškodovancih

Analiza podatkov o žrtvah in oškodovancih predstavlja nekatere podatke o KD, ki jih je policija evidentirala v Sloveniji v obdobju 2000–2002, da bi ugotovila, kaj je pomembno za načrtovanje preprečevanja KD. Cilji analize so bili ugotoviti stopnjo verjetnosti viktimizacije slovenskega prebivalstva, odnose med žrtvami oz. oškodovanci in storilci (poznanstvo), nekatere prostorske ter časovne okoliščine, v katerih je prišlo do viktimizacije, in nazadnje različne karakteristike žrtev kriminalitete v Sloveniji, kot sta npr. spol in starost (Pavlović, 2010). Glavni namen analize je bil potrditi oziroma dokazati, da so viktimološke analize nujne za pridobivanje podatkov za načrtovanje preprečevanja kriminalitete, velik poudarek pa se skozi celotno analizo daje predvsem večkratni viktimizaciji žensk in moških (Brvar, 2004).

Analiza se je ukvarjala s policijsko statistiko, ki se je nanašala na žrtve in fizične oškodovance zaradi KD negospodarske kriminalitete v Sloveniji v obdobju 2000–2002. Osnovna populacija je vsebovala 176,901 enot žrtev in oškodovancev (Pavlović, 2010). Pri tem je bila vsaka žrtev oziroma oškodovanec zapisana za vsako KD, ki ga je utrpela; če je torej policija ugotovila več KD za eno osebo, je bila ta oseba zabeležena večkrat. V opazovanem obdobju je policija zabeležila 143.029 žrtev oziroma oškodovancev (Brvar, 2004).

Najprej so raziskovalci uredili osnovno populacijo žrtev oziroma oškodovancev po spolu in kasneje tudi glede na starostno skupino.

Policija je v zgoraj omenjenem obdobju evidentirala 87.746 moških in 55.283 žensk. Na podlagi analize je bilo ugotovljeno, da so bili moški nekoliko bolj izpostavljeni večkratni viktimizaciji kakor ženske. Procent večkratne viktimizacije se pri moških giblje okrog 60 %, pri ženskah pa okrog 30 %, kar pomeni, da so bili moški kar za 50 % več žrtve večkratne viktimizacije kot ženske (Brvar, 2004).

Glede na tip KD je videti, da je bilo največ anketirancev žrtev tatvin (37,7 %), velikih tatvin (22,3 %), poškodovanj tuje stvari (10,8 %), ogrožanj varnosti (4,2 %), lahkih telesnih poškodb (3,5 %), goljufij (3,1 %), zatajitev (1,6 %), prikrivanj (1,1 %) ter nasilništev (1,0 %). S to statistiko se lahko poveže tudi spol oškodovanca: moški so na primer izpostavljeni večjemu tveganju za viktimizacijo v KD raznih ogrožanj, kot so sodelovanje pri pretepu ali preprečitev uradnega dejanja uradni osebi, pa tudi za KD, povezana z mamili, ropi in izsiljevanjem, medtem ko so za ženske kot žrtve in oškodovanke značilna predvsem KD zoper spolno nedotakljivost, posilstvo, nasilništvo, grdo ravnanje in drugo (Brvar, 2004).

Primerjava med vrsto KD in spolom kaže, da so bistveno bolj značilna nekatera KD za ženske žrtve in oškodovanke, medtem ko za moške ni tako zelo značilnih KD (Brvar, 2004).

Za ugotavljanje možnosti za viktimizacijo prebivalstva glede na starost so raziskovalci upoštevali samo viktimizirane slovenske državljane. Teh je bilo 135.697, od tega 61 % moških in 39 % žensk. Izračuni temeljijo na uradno pridobljenih podatkih, kar predstavlja verjetnost, da je dejanska stopnja viktimizacije večja, predvsem zaradi možnosti prikrite kriminalitete. Na podlagi analize je bilo mogoče razbrati, da se verjetnost viktimizacije do starostnega obdobja 20–24 let veča (najbolj se poveča v obdobju 15–19 let), po tem obdobju pa občutno pada. Največja verjetnost viktimizacije je za oba spola torej v starosti 20–24 let, in sicer pri moških 14,1 %, pri ženskah pa 9,0 % (Brvar, 2004).

V nadaljevanju je sledila analiza starosti žrtev v povezavi z vrsto KD. Starostne skupine so bile razdeljene na žrtve in oškodovance do šest let, od sedem do 14 let, od 15 do 17 let ter polnoletne oškodovance.

Pri prvih dveh omenjenih skupinah (do šest let ter od sedem do 14 let) so najbolj pogosta KD zanemarjanje mladoletne osebe, spolni napad na otroka in nasilništvo. Z izjemo spolnega napada, pri katerem je bilo več žrtev deklic, so bila druga KD v podobnem deležu tako zoper deklice kot tudi dečke. V skupini od 15 do 17 let najbolj prevladujeta tatvina in velika tatvina, pri skupini polnoletnih oškodovancev pa je močno v ospredju KD zoper

premoženje, v katero so zajeta naslednja dejanja: tatvina, velika tatvina, poškodovanje tuje stvari, goljufija, rop, odvzem motornega vozila, zatajitev, izsiljevanje in prikrivanje. Od navedenih premoženjskih KD so večje razlike med starostnimi skupinami samo za goljufijo in rop. Delež goljufij v okviru posamezne starostne skupine se povečuje s starostjo, ropi pa so najbolj značilni za najmlajšo (18–24) in najstarejšo (85+) skupino. Vsa ostala KD so dokaj enakomerno porazdeljena med vse starostne skupine (Brvar, 2004).

Največ KD so anketiranci po policijskih podatkih doživeli na parkirišču, na drugem mestu so stanovanjske hiše v naselju, nato gostinski lokali in na zadnjem mestu stanovanja v bloku (Brvar, 2004).

6.2 Mednarodna anketa o viktimizaciji 1992 in 1997

Mednarodna anketa o viktimizaciji je obsežen raziskovalni projekt, ki je sestavljen iz treh krogov. Prvi krog je bil izveden leta 1989, drugi krog leta 1992 in tretji krog leta 1997. V prvem krogu je sodelovalo 11 industrializiranih držav, v drugem krogu so se jim ob sodelovanju in pomoči Inštituta Združenih narodov za raziskovanje kriminalitete in pravosodja v Rimu (UNICRI) pridružile še številne države v razvoju in tranziciji; v tretjem krogu pa je projekt zajel že več kot 50 držav. Slovenija je pri tem raziskovalnem projektu sodelovala dvakrat, in sicer leta 1992 in 1997. V letu 1992 je bilo anketiranih 1.000 ljubljanskih gospodinjstev, leta 1997 pa se bila s še enkrat večjim številom gospodinjstev (2053) zajeta celotna Slovenija. Zaradi primerjave s prejšnjim krogom je bilo 1020 gospodinjstev anketiranih v Ljubljani, preostalih 1033 pa drugod po Sloveniji. Anketa je potekala po telefonu (Pavlović, 1998).

6.2.1 Prvi del

V prvem delu obravnave zgoraj omenjene raziskave se srečujemo z informacijami o samem vprašalniku in prikazom rezultatov oziroma temeljnih ugotovitev v petletnem obdobju, natančneje od leta 1992 do 1997.

Vprašalnik je zajemal vprašanja o vrstah KD, katerih žrtev je bil lahko v petletnem obdobju anketiranec sam (rop, osebna tatvina, spolni napad, telesni napad oziroma grožnja, zahteva po podkupnini in potrošniška goljufija) ali pa kdo drug v gospodinjstvu (tatvina motornega vozila oz. motornega kolesa, kolesa, tatvina iz vozila, namerno poškodovanje vozila, vlom in poskus vloma v hišo oziroma stanovanje). Pri vsakem dogodku so se v nadaljevanju vprašanja nanašala na podrobnejšo analizo, kot so npr. število dogodkov, vprašanja o (ne)prijavljanju dogodka in razlogi za (ne)prijavljanje, resnosti dogodka ipd. Pri tem so žrtvam KD namenjena tudi razna vprašanja o strahu pred kriminaliteto, kaznovalni naravnosti, odnosu do policije in načinih varovanja premoženja (Pavlović, 1998).

V petletnem obdobju pred anketiranjem je bilo z dejanji, ki jih zajema anketa, oškodovanih 47,8 % anketirancev oziroma njihovih gospodinjstev, v Ljubljani pa kar 65,6 % anketirancev, od tega dobra polovica večkrat oziroma po različnih tipih kriminalitete. V tem obdobju niso bile upoštevane potrošniške goljufije in korupcija. Podobno je bilo tudi pri anketi v letu 1992, ko je bilo oškodovanih 64,3 % anketirancev, anketa pa je takrat zajemala en tip viktimizacije – vlome v garaže in druge zaklenjene zunanje prostore – ki je bil v kasnejši anketi izpuščen (porast je zaradi tega še nekoliko večji od prikazanega) (Pavlović, 1998).

Razlika med Slovenijo in Ljubljano je velika, saj sta bili v Ljubljani v petletnem obdobju oškodovani dve tretjini vseh anketirancev, medtem ko jih je bilo v Sloveniji oškodovanih manj od polovice. V Ljubljani je bila tretjina anketirancev oškodovana večkrat, v Sloveniji pa manj od četrte (Pavlović, 1998).

Na podlagi ankete je opaziti rast pri skoraj vsakem od zajetih tipov kriminalitete. Omeniti je treba, da nekateri tipi kriminalitete ohranjajo presenetljivo stabilnost (to so tatvine avtomobilov, motornih koles in koles), porast kažejo spolni napadi; tatvine iz avtomobilov, namerna poškodovanja vozil (vandalizem), vlomi in osebne tatvine so se podvojile, napad/grožnja se je potrojila, ropi pa so z 0,2 % narastli na 2 % (Pavlović, 1998).

Enega izmed vzrokov za take rezultate so raziskovalci pripisali metodološkimi razlogom. Leta 1992 je bila anketa izvedena septembra, leta 1997 pa januarja in februarja. Kljub temu pa je mogoče z dovolj gotovosti trditi, da je bila nasilna in kontaktna premoženjska kriminaliteta bolj v porastu od drugih vrst, načeloma pa je stopnja viktimizacije dokaj stabilna (Pavlović, 1998).

6.2.2 Drugi del

V drugem delu so prikazani razlogi za (ne)prijavljanje in nezadovoljstvo ob prijavi KD, ukvarjali pa so se tudi z ugotovitvami, ki najbolj utemeljujejo potrebnost viktimoloških raziskav, in sicer s tako imenovanim temnim poljem kriminalitete, torej deležem oškodovanih, ki ostaja uradnim statistikam neznan. Govorili so o doživljanju resnosti posameznih dogodkov, o prijavljanju dogodkov policiji, tudi v razmerju do ocene resnosti dogodka, o razlogih za prijavljanje in neprijavljanje ter o zadovoljstvu žrtve z ravnanjem policije po prijavi dogodka. Izmed preostalih ugotovitev ankete so predstavili še oceno dela policije nasploh, kot so jo podali vsi anketiranci (torej ne le oškodovanci), in poskušali odkriti, katere izmed spremenljivk, ki so bile beležene v anketi, najbolj vplivajo na splošno oceno dela policije (Pavlović, 1999a).

Uradni podatki Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije (v nadaljevanju MNZ RS) kažejo težnjo naraščanja obravnavanih KD v obdobju 1986–1995, vendar z izrazitim vrhom leta 1992, ki mu sledi upadanje v naslednjih letih. Ugotavlja se, da se od leta 1992, ko se je kot posledica izrednih razmer v letu 1991 povečalo število obravnavanih KD z elementi nasilja ter hujših premoženjskih in gospodarskih deliktov, zmanjšuje skupno število

obravnavanih KD, vendar pa močno naraščajo hujše in nasilnejše oblike delinkvence. Skupno število obravnavanih KD torej ne upada zaradi umirjanja varnostnih razmer, temveč predvsem zaradi manjše pripravljenosti ljudi, da bi prijavili drobna KD, kar razkriva pomembno informacijo o tako imenovanem temnem polju kriminalitete, ki je eden izmed glavnih razlogov, zakaj je izvedba viktimizacijskih študij koristna (Pavlović, 1999a). Pri vsem tem seveda ne smemo pozabiti tudi na dejstvo, da je prijavljanje zelo povezano z oceno oziroma presojo resnosti dogodka, torej je odvisno od subjektivnega doživljanja posameznika. Ljudje smo si različni in vsak izmed nas na drugačen način doživi situacijo, v kateri se znajde. Med največkrat prijavljenimi dejanji so premoženjska KD, med najmanjkrat prijavljenimi pa spolni prestopki in telesni napadi.

Stanje med leti 1992 in 1997 na podlagi postopkov policije ob prijavi v grobem ostaja nespremenjeno. V anketi leta 1992 so anketirance vprašali po zadovoljstvu s postopkom policije glede na zadnje prijavljeno dejanje, ne glede na tip KD, v anketi leta 1997 pa se je postopek malo spremenil, in sicer je bilo to vprašanje priključeno k petim izbranim tipom KD (kraja iz/z vozila, vlom, rop, spolni prestopki, telesni napad/grožnja), tako da primerjava ni povsem neposredna. Z njihovimi postopki je bila zadovoljna približno polovica anketirancev. Nezadovoljni anketiranci so bili v nadaljevanju povprašani po razlogih za nezadovoljstvo. Rezultati za zadnji tak dogodek v letu 1992 oziroma za pet izbranih tipov KD v letu 1997 predstavljajo naslednje razloge: niso naredili dovolj, ni jih zanimalo, niso našli ali prijeli storilca, niso dobili nazaj mojega premoženja (stvari), niso me ustrezno informirali, niso me korektno obravnavali oz. so bili nevljudni, predolgo sem jih čakal(a) ter drugi razlogi (Pavlović, 1999a). Razen razloga, najpogosteje omenjenega v obeh anketah, da policisti niso naredili dovolj, kar je zgolj splošen izraz nezadovoljstva, so vprašani navajali naslednje (bolj določne) razloge (naštevamo po pomembnosti):

Leto 1992: ni jih zanimalo, niso našli ali prijeli storilca, niso me korektno obravnavali/bili so nevljudni, niso me ustrezno informirali, niso dobili nazaj mojega premoženja, predolgo sem jih čakal(a) ter na zadnjem mestu drugi razlogi.

Leto 1997: niso me korektno obravnavali/bili so nevljudni, ni jih zanimalo, niso me ustrezno informirali in drugi razlogi, niso dobili nazaj mojega premoženja, niso našli ali prejeli storilca ter na zadnjem mestu predolgo sem jih čakal(a).

Najmanj pomembna podana razloga za nezadovoljstvo v obeh anketah sta bila predolgo čakanje na odziv policije, neuspeh pri povrnitvi premoženja (stvari) ali neuspeh pri iskanju storilca. Samo učinkovitost policije torej oškodovanci doživljajo kot manj pomembno od kakovosti komuniciranja policistov (Pavlović, 1999a).

Razlogi za neprijavljanje, navedeni v anketi 1997, so bili: ne dovolj resno/nobene škode/otročarija, sem sam uredil/poznam storilca, neprimerno za policijo/policija nepotrebna, prijavil sem drugim organom, moja družina je to uredila, nisem imel zavarovanja, policija ne bi mogla narediti ničesar/pomanjkanje dokazov, policija ne bi hotela ničesar ukreniti v zvezi s tem, strah/odpor do policije/ne želim nobenega zapletanja s policijo, nisem si upal (iz strahu pred maščevanjem) ter drugi razlogi (Pavlović, 1999a).

Kot najpomembnejši razlog za neprijavljanje so anketirani pri vseh petih izbranih tipih oškodovanja izrazili mnenje, da dogodek ni bil dovolj resen, kar bi bilo tudi mogoče pričakovati. Toda drugi in tretji razlog, da namreč policija ne bi mogla ničesar narediti ali da dogodek ni bil primeren za policijo, kažeta na določeno pomanjkanje pozitivnih pričakovanj do policije (Pavlović, 1999a).

V primerih spolnih prestopkov in telesnih napadov/groženj so anketiranci celo (razmeroma pogosto) izrazili svoje prepričanje, da policija ne bi hotela ničesar ukreniti v zvezi s tem. Ker je pri spolnih napadih žrtev v 47 % poznala storilca, v primeru telesnih napadov/groženj pa kar v 61 % primerov, lahko domnevamo, da gre za običajno prepričanje (gotovo pogosto temelječe tudi na izkušnji), da policija ni pripravljena zavarovati žrtve v primeru tako imenovanega družinskega nasilja (Pavlović, 1999a).

Upošteva je razloge oškodovancev za neprijavljanje dogodkov, raven zadovoljstva s postopki policije ob prijavi ter razlogi za nezadovoljstvo, smemo povzeti, da čaka policijo še precej dela pri izobraževanju policistov za delo z oškodovanci/žrtvami kriminalitete. Razvidno je, da gre predvsem za izkazovanje ustreznega zanimanja za dogodek in za položaj žrtve, kulturo komuniciranja. Policija bi tudi morala biti opremljena z informacijami, kje lahko žrtev poišče in dobi ustrezno pomoč; pri tem jih ovira tudi dejstvo, da so tovrstne službe – razen posameznih telefonskih linij za ženske in otroke, žrtve nasilja – še v zametkih in da država nima sklada za materialno pomoč žrtvam (Pavlović, 1999a).

Eno izmed vprašanj, ki je bilo namenjeno vsem anketirancem, je obravnavalo tudi zadovoljstvo z delom policije, in sicer so anketiranci morali povedati, ali menijo, da policija dobro opravlja svoje delo ali ne. Podatki iz leta 1992 kažejo na skoraj 50-odstotno strinjanje, da policija svoje delo opravlja dobro, ostala polovica anketirancev pa je menila, da dela ne opravlja dobro (27 %) oziroma tega niso mogli oceniti (23 %). Nekoliko drugače je bilo v letu 1997, ko se je odstotek tistih, ki menijo, da policija dela dobro, zmanjšal na približno 36 %, odstotek tistih, ki menijo, da bi policija lahko delo opravljala bolje, se je povečal na približno 35 %, takih, ki o tem ne morejo govoriti, pa na 29 %.

Podatki več kot očitno kažejo na izrazito poslabšanje ocene kakovosti dela policije v Ljubljani v obdobju 1992–1997 – število tistih, ki jo ocenjujejo kot dobro, je na podlagi ankete upadlo kar za četrtno, s skoraj 50 % leta 1992 na 36 % leta 1997. Nekaj več je bilo tudi tistih, ki te ocene ne morejo podati, tako da je tistih, ki menijo, da policija dela ne opravlja dobro, več kot tretjina, medtem ko je bilo tega mnenja leta 1992 malo več kot četrtnina vprašanih (Pavlović, 1999a).

Faktorji, ki vplivajo na oceno dela policije, so vidnost policije, občutek varnosti v okolju in druge spremenljivke, kot so starost, spol, slog življenja, predhodne viktimizacije, velikost naselja, velikost gospodinjstva, zaposlitev, izobrazba, zakonski stan itd. (Pavlović, 1999a).

6.2.3 Tretji del

V tretjem delu članek nadaljuje predstavitev rezultatov mednarodne ankete o viktimizaciji v letih 1992 in 1997. Razčlenjuje vplive neodvisnih spremenljivk na različne tipe viktimizacije: rezultati so raziskovalce opozorili zlasti na skupino mladih, razmeroma visoko izobraženih in dinamičnih oseb, ki so nadpovprečno pogosto oškodovane. Razčlenjeni so tudi v anketo vključeni pokazatelji strahu pred kriminaliteto – ta se je v Ljubljani v petletnem obdobju med obema merjenjema občutno povečal. Bolj ogroženi se počutijo anketiranci v večjih mestih in ženske. Strah je le malo povezan z dejansko verjetnostjo viktimizacije, kar so raziskovalci pojasnjevali z domnevo, da se osebe, ki se počutijo bolj ogrožene, redkeje izpostavljajo situacijam, v katerih je viktimizacija objektivno verjetnejša (Pavlović, 1999b).

Raziskovalci so se najprej posvetili vprašanju, ali je iz zbranih podatkov mogoče izluščiti, katere skupine prebivalstva so najbolj ranljive oz. najbolj dovzetne za viktimizacijo, katere lastnosti (osebne, družinske, bivalne) nakazujejo večje objektivno tveganje, pa naj gre za večkratno ali specifično viktimizacijo (pri nasilnih dejanjih se bomo še posebej posvetili razlikam med viktimizacijami žensk in moških) (Pavlović, 1999b).

Ker so v tem podpoglavju pri raziskovanju več pozornosti namenili ranljivosti posameznih skupin, so skupine v vzorcu razdelili po spolu, starosti, kraju bivanja, izobrazbi, premoženjskem stanju, življenjskem slogu in drugih značilnostih, ki jih sicer imenujemo neodvisne spremenljivke. Vsaka od teh značilnosti prispeva nekaj specifičnega k verjetnosti, da bo kdo postal žrtev določenega KD; temu se reče tudi specifična ranljivost skupine (Pavlović, 1999b).

Med pomembnejše odvisne spremenljivke v raziskovanju, na katere imajo neodvisne določen vpliv, spadajo večkratna viktimizacija, vlomi, ropi, osebne tatvine, spolno nasilje in telesno nasilje z resnimi grožnjami. Neodvisne spremenljivke, katerih vpliv je razčlenjen v nadaljevanju, deloma pa so bile zajete že v zgornjem odstavku, so spol, starost, izobrazba,

zaposlitev, zakonski stan, kraj bivanja, življenjski slog, velikost gospodinjstva, dohodki gospodinjstva, zadovoljstvo z dohodki, tip prebivališča in ocena kooperativnosti v skupnosti. V nadaljevanju ne smemo prezreti dejstva, da vse neodvisne spremenljivke niso povsem neodvisne, kar pomeni, da se v določeni meri med seboj tudi prekrivajo in na kompleksen način vplivajo na odvisne spremenljivke (Pavlović, 1999b).

1. ODVISNA SPREMENLJIVKA – VEČKRATNA VIKTIMIZACIJA

V Sloveniji je bilo v petletnem obdobju, o katerem uvodoma sprašuje anketa leta 1997, neoškodovanih 52,2 % anketirancev oz. njihovih gospodinjstev. 27,9 % jih je bilo oškodovanih po enem od zajetih tipov KD, po več tipih pa 19,9 %.

Na podlagi posameznih neodvisnih spremenljivk so v nadaljevanju predstavljene ugotovitve.

Spol: spol anketiranca na večkratno viktimizacijo (morda presenetljivo) nima vpliva.

Starost: večkratne viktimizacije upadajo s starostjo anketiranca: 16–25 let: 32,5 % ter 66–75 let: 8,4 %.

Izobrazba: z izobrazbo odstotek viktimiziranih raste. Osnovna šola: 7,3 % anketirancev; kakršna koli oblika podiplomskega študija: do 29,2 % anketirancev.

Zaposlitev: glede na zaposlitveni položaj so najpogosteje viktimizirani dijaki oz. študentje (32,2 %) in nezaposleni (30,4 %), najredkeje pa upokojenci in nezmožni za delo (9 %), vmes so gospodinje z 12 %, sledijo kmetje s 16,7 % ter zaposleni z 22,1 %.

Zakonski stan: zakonski stan ima določen vpliv, morda ga je mogoče razumeti kot pokazatelja življenjskega sloga: najpogosteje doživijo večkratno viktimizacijo ločeni (34 %, kar je visoka stopnja), najredkeje vdove/vdovci (9,9 %); vmes so samski (27 %) in poročeni

(16,4 %). Zanimivo je, da so tisti, ki živijo v zunajzakonski skupnosti s partnerjem, skoraj dvakrat bolj izpostavljeni tveganju od poročenih (30,4 % večkratnih viktimizacij).

Kraj bivanja: verjetnost večkratne viktimizacije raste z velikostjo naselja: v največjih (Ljubljana in Maribor) je večkratno viktimiziranih 34,1 % anketirancev, v krajih z od 10.000 do 50.000 ljudi je večkratno viktimiziranih 25,4 %, v manjših krajih pa je večkratno viktimiziranih le 14 %.

Življenjski slog: večkrat je oškodovanih 32,5 % tistih, ki gredo ven vsaj enkrat na teden, in 17,9 % tistih, ki gredo ven redkeje kot enkrat na mesec.

Velikost gospodinjstva: večkratna oškodovanja so povezana z velikostjo gospodinjstva: najmanj viktimizacij je v enočlanskih gospodinjstvih, največ v tri- in štiričlanskih. Razlogi za to so lahko tudi druge spremenljivke, kot so premoženjsko stanje in starost članov.

Dohodki gospodinjstva: verjetnost viktimizacije se povečuje z dohodkovnim stanjem (več kot imaš, več je mogoče vzeti).

Zadovoljstvo z dohodki: zadovoljstvo z dohodki na viktimizacijo ne vpliva statistično pomembno, čeprav trend kaže naraščanje tveganja z naraščanjem nezadovoljstva.

Tip prebivališča: stanovanja s 26,5 % niso nič slabša od vrstnih hiš (tip, značilen za večja naselja), ki jih imajo prav toliko, v individualnih hišah pa je večkratnih viktimizacij 15,9 %.

Ocena kooperativnosti v skupnosti: kooperativnost v skupnosti ima velik vpliv: kjer si ljudje med seboj pomagajo, je večkratnih viktimizacij manj, in sicer 15,5 %, tam, kjer živijo bolj vsak zase, pa jih je 25 %.

2. ODVISNA SPREMENLJIVKA – VLONI

Spol: ni pomembno oziroma nima vpliva.

Starost: ni pomembno oziroma nima vpliva.

Izobrazba: ni pomembno oziroma nima vpliva.

Zaposlitev: najmanj vlomov beležijo gospodinje: v njihova bivališča je bilo vlomljeno le v 3,6 % primerov. Odstotek bi bil gotovo še nižji, če bi lahko identificirali vsa gospodinjstva, kjer je nekdo večji del časa doma.

Zakonski stan: najbolj pogosto je bilo vlomljeno k ločenim oziroma razvezanim parom – morda prav zato, ker jih, nasprotno od gospodinj, pogosto ni doma.

Kraj bivanja: vlomi, ki jih je sporočilo 5,9 % anketirancev (za petletno obdobje) v celem slovenskem vzorcu, izrazito rastejo z velikostjo naselja. V majhnih naseljih je vlomov 3,6 %, v mestih 7,1 %, v večjih mestih 12,5 %.

Življenjski slog: predvidevati je mogoče, da je več vlomov predvsem pri tistih, ki so veliko zdoma.

Velikost gospodinjstva: delež vlomov ni odvisen od velikosti gospodinjstva.

Dohodki gospodinjstva: glede dohodka gospodinjstva ni večjih razlik. V najrevnejša in najpremožnejša je bilo vlomljeno za 1–1,5 % bolj pogosto kot v srednja, a razlike niso statistično pomembne.

Zadovoljstvo z dohodki: glede zadovoljstva z dohodkom gospodinjstva se nakazuje zanimiv in težko razumljiv linearni trend – v bivališča je tem bolj pogosto vlomljeno, čim bolj nezadovoljen je anketiranec z dohodki gospodinjstva, a razlike niso statistično pomembne.

Tip prebivališča: vlomilci se najpogosteje usmerijo k stanovanjem (8,5 %), potem k hišam (4,7 %), najvarnejše pa so vrstne hiše (le ena od 83 oziroma 1,2 %).

Ocena kooperativnosti v skupnosti: kooperativnost deluje kot preprečevalni dejavnik, saj je bilo v bolj kooperativnih in mešanih skupnostih vlomljeno v 4,7 % bivališč, v manj kooperativnih pa v 7,8 % bivališč.

3. ODVISNA SPREMENLJIVKA – ROPI

Spol: pogosteje so oropani moški (3,3 %) kot ženske (1,9 %).

Starost: večina evidentiranih ropov (40/52) se je zgodila mladim 16–35 let (odstotek je še posebno velik pri mlajši polovici teh (6,5 %)), kar je verjetno povezano s slogom življenja.

Izobrazba: skladno s stopnjo izobrazbe se viša tudi odstotek oropanih, le da pade pri podiplomsko izobraženih. Največ je namreč oropanih med visoko- in srednješolsko izobraženimi.

Zaposlitev: izmed 52 ropov v naši anketi jih je bilo 30 med zaposlenimi, a to je le 2,8 % vseh zaposlenih anketirancev. Najvišji odstotek je bil pri nezaposlenih (5,8 %) in dijakih ter študentih (5,2 %).

Zakonski stan: glede na zakonski stan so najpogosteje oropani samski anketiranci (4,5 %), kar se ujema s podatkom za srednješolce/študente.

Kraj bivanja: pri ropih ni statistično pomembnih razlik med kraji (velikost kraja), najbrž zaradi premajhnega vzorca (vseh ropov so evidentirali 52). V majhnih krajih je bilo v petih letih napadenih 2,1 % anketirancev, v srednjih 3 %, v velikih pa 3,4 %.

Življenjski slog: dejanski odstotek ropov, ki so bolj kot ne priložnostna dejanja, narašča s pogostostjo zahajanja ven: od 0,4 % pri tistih, ki ne hodijo ven, do 5,5 % pri tistih, ki gredo ven skoraj vsak dan.

Velikost gospodinjstva: glede velikosti gospodinjstva izstopajo z redkimi oškodovanji samo člani enodružinskih gospodinjstev z zelo nizko stopnjo (0,4 %).

Dohodki gospodinjstva: anketiranci iz premožnejših družin so rahlo pogosteje oropani kot tisti iz manj premožnih.

Zadovoljstvo z dohodki: zadovoljstvo z dohodkom ne igra nobene vloge.

Tip prebivališča: glede tipa bivališča ni razlik.

Ocena kooperativnosti v skupnosti: v okoljih, kjer ljudje živijo bolj sami zase (odtujena stanovanjska okolja) so bili oropani v 3,8 % primerov, v okoljih, kjer si bolj pomagajo, pa v 1,6 % primerov.

Če povzamemo, je žrtev ropa najpogosteje mlad, samski moški, ki živi v odtujenem mestnem okolju (stalno ali začasno), hodi v šolo/fakulteto in pogosto zahaja ven. Tej skupini žrtev zagotovo namenimo premalo pozornosti.

4. ODVISNA SPREMENLJIVKA – OSEBNE TATVINE

Glede na to, da je bila le četrtina predmetov ukradenih, ko jih je oseba imela pri sebi, ostale pa so bile izmaknjene nenadzorovane, ne kaže pričakovati, da bi osebne značilnosti oškodovancev igrale veliko vlogo.

Spol: ni pomembno oziroma nima vpliva.

Starost: tatvine so povezane s starostjo: v skupini 16–25 let je bilo 16,4 % žrtev, v skupini 66–75 let pa le še 5,7 %.

Izobrazba: študentje.

Zaposlitev: tako okradeni kot tudi oropani so najpogosteje dijaki in študenti (19 %), najredkeje pa kmetje (2,19 %) in gospodinje (3,6 %).

Zakonski stan: glede na zakonski stan so najpogosteje oškodovani samski, v istem odstotku pa tudi tisti, ki živijo v zunajzakonski skupnosti (16,8 %), sledijo ločeni (9,9 %), najmanj pogosto pa so okradeni poročeni in ovdoveli (5,3 %).

Kraj bivanja: več tatvin je v večjih mestih (velika mesta 13,3 %, manjši kraji 7,2 %).

Življenjski slog: tatvine so povezane z zahajanjem ven: od 15 % (vsak dan) do 5 % (nikoli).

Velikost gospodinjstva: ni pomembno oziroma nima vpliva.

Dohodki gospodinjstva: dohodek gospodinjstva ni pomemben, saj gre za priložnostne prestopke.

Zadovoljstvo z dohodki: zelo nezadovoljni z dohodkom gospodinjstva so oškodovani precej pogosteje kot preostali (13,3 % proti 8,5 %).

Tip prebivališča: ni pomembno oziroma nima vpliva.

Ocena kooperativnosti v skupnosti: ni pomembno oziroma nima vpliva.

Videti je, da je tipična žrtev tatvine ista kot tipična žrtev roba, le da pri tatvinah spol ne igra nobene vloge: gre za mlado osebo, samsko ali v nezakonski skupnosti, ki živi v mestu, hodi v šolo oz. študira in pogosto zahaja ven. Ostale spremenljivke niso pomembne.

5. ODVISNA SPREMENLJIVKA – SPOLNO NASILJE

Po teh dejanjih anketa sprašuje samo ženske.

Spol: ženske.

Starost: starost anketiranke je pomembna spremenljivka – pri teh prestopkih pomembnejša od velikosti naselja. V starosti 16–25 let je bilo napadenih 17,9 % anketirank, torej vsaka šesta, potem pa stopnja naglo upada in je že v starosti 36–45 let skoraj trikrat manjša, a tudi 6,1 % ni majhen odstotek.

Izobrazba: največ viktimiziranih ima srednješolsko (7,2 %) ali visokošolsko (7,7 %) izobrazbo.

Zaposlitev: daleč najpogosteje so napadene dijakinje oz. študentke (18,4 %), s po 8,8 % sledijo zaposlene in brezposelne ženske.

Zakonski stan: po zakonskem stanu imajo največ možnosti, da bodo žrtev spolnega prestopka, razvezane ženske (kar 20 %), sledijo samske (13 %), poročene in tiste v zunajzakonskih skupnostih pa imajo podoben odstotek viktimizacij (4,8 %).

Kraj bivanja: več prestopkov z elementi spolnega nasilja se dogaja v večjih mestih, in sicer 12,2 % (petletno obdobje). Nato sledijo srednje velika mesta z 8,2 % ter manjši kraji z 4,8 %.

Življenjski slog: s starostjo se delno prekriva slog življenja – ženske, ki zahajajo ven skoraj vsak dan, so spolno nasilje doživele v 22,6 % primerov; tiste, ki gredo ven manj pogosto kot enkrat na mesec, pa v 5,9 % primerov.

Velikost gospodinjstva: ni pomembno oziroma nima vpliva.

Dohodki gospodinjstva: s stopnjo izobrazbe je delno povezan tudi dohodkovni položaj gospodinjstva: v najvišji četrtini po dohodkih je bilo 12,9 % oškodovank, v nižjih treh četrtinah pa 6–8 %.

Zadovoljstvo z dohodki: ni pomembno oziroma nima vpliva.

Tip prebivališča: ni pomembno oziroma nima vpliva.

Ocena kooperativnosti v skupnosti: najmanjši odstotek je v skupnostih, kjer si ljudje večinoma med seboj pomagajo (4,3 %), največji pa pri tistih anketirankah, ki so na to vprašanje odgovorile z ne vem oz. ne morem oceniti (16,7 %). To lahko pomeni, da gre za anketiranke (študentke), ki (še) ne poznajo okolja, v katerem živijo.

Če povzamemo, je značilna žrtev spolnega nadlegovanja mlada ženska, najverjetneje dijakinja ali študentka, ki živi – pogosto začasno – v odtujenem, mestnem okolju, je samska ali ločena in pogosto zahaja ven.

6. ODVISNA SPREMENLJIVKA – TELESNO NASILJE Z RESNIMI GROŽNJAMI

Spol: moški so doživeli nasilje v nekoliko večjem odstotku od žensk (12,6 % proti 10,5 % v petletnem obdobju), a statistično razlika ni pomembna.

Starost: glede na starost anketiranca v nasilju nad ženskami in moškimi ni razlik – največ so ga doživeli v mladosti (22–23 % v skupini 16–25 let), potem pa odstotki dokaj konstantno padajo, a tudi v starosti 66–75 let je v petih letih doživelo nasilje 7–8 % anketirancev.

Izobrazba: drugače kot pri ropih pri nepremoženjski nasilni viktimizaciji pri moških niso našli razlik glede na raven izobrazbe, razen pri podiplomski skupini, ki pa je premajhna za kake sklepe. Pri ostalih se giblje med 8 in 11 %. Pri ženskah je povezava med izobrazbo in nasilno viktimizacijo večja, in sicer pozitivna. Do vključno zaključene srednje šole je bil delež oškodovank 7,5–9 %, pri zaključeni visoki šoli pa je zrastel na 12,9 %. Ker gre za (v večini primerov) mlade ženske, so sklepali, da se je večina nasilnih dogodkov zgodila v študentskih letih.

Zaposlitev: glede na zaposlitveni položaj so bili najpogosteje nasilno viktimizirani tisti, ki hodijo v šolo/na fakulteto (podobno kot pri ropih), moški v kar 25 % primerov in ženske v 18,4 % primerov, ter nezaposleni, moški v 15,5 %, nezaposlene ženske pa v kar 21,4 %. Do nasilja je prišlo tudi pri 11 % ženskih gospodinj, enako pri zaposlenih ženskah in nekaj manj pri upokojenkah. Prav tako je bilo okrog 10 % viktimiziranih med zaposlenimi moškimi in upokojenci.

Zakonski stan: ni podatka.

Kraj bivanja: tovrstne viktimizacije je največ v srednje velikih krajih (10.000–50.000 prebivalcev), kjer jo je v petih letih doživelo 18,8 % anketirancev. V dveh velikih mestih (nad 100.000 prebivalcev) je odstotek 11,5 %, v krajih z manj kot 10.000 prebivalcev pa 8,4 %.

Življenjski slog: med tistimi, ki zahajajo ven skoraj vsak dan, je bilo viktimiziranih okrog 22 % moških in žensk, odstotki pa so padali s pogostostjo izhodov, a je bilo pri manj pogostih izhodih (zaradi primerov družinskega nasilja) upadanje nekoliko počasnejše pri ženskah.

Velikost gospodinjstva: velikost gospodinjstva ne igra vloge pri nobenem spolu.

Dohodki gospodinjstva: glede na dohodek gospodinjstva pri obeh spolih izstopajo gospodinjstva iz najvišje dohodkovne četrtine; anketiranci iz le-teh so bili viktimizirani v 17 % primerov. Ta podatek moramo razumeti v odnosu do osebnih značilnosti oškodovancev, v velikem odstotku je šlo namreč za dijake/študente, ki so sodili v višji socialno-ekonomski status.

Zadovoljstvo z dohodki: zadovoljstvo z dohodki ne igra vloge.

Tip prebivališča: ženske doživljajo manj nasilja v vrstnih hišah (4,3 %) kot v stanovanjih in individualnih hišah, med katerimi skorajda ni razlike (okrog 11 %), za nasilje nad moškimi

pa tip bivališča nima pomembne vloge, saj so veliko manj obremenjeni z družinskim nasiljem.

Ocena kooperativnosti v skupnosti: v bolj sodelujočih je nasilja manj, razlika je bolj izrazita pri ženskah.

V zvezi s strahom pred kriminaliteto so bila postavljena tri vprašanja (Pavlović, 1999b):

- Kako varni se počutite, kadar sami hodite po svojem okolišu, ko se že stemni?
- Kako je bilo zadnjikrat, ko ste šli v svojem okolišu iz kakršnega koli razloga ven, ko se je že stemnilo? Ali ste se izogibali določenih ulic ali predelov zaradi varnostnih razlogov?
- Kaj menite, kakšne so možnosti, da bo v naslednjih dvanajstih mesecih skušal kdo vdreti v vaš dom?

Rezultati ankete v povezavi z varnostjo v okolišu kažejo, da se je stanje v petletnem obdobju poslabšalo. V letu 1992 se je zelo varnih počutilo 21,7 % anketirancev, pet let kasneje pa le še 13,7 %. Prav tako se je odstotek tistih, ki se počutijo zelo nevarno, skoraj podvojil s 4,9 % v letu 1992 na 9,9 % v letu 1997 (Pavlović, 1999b).

Tudi glede izogibanja določenim ulicam in predelom se je stanje poslabšalo. V letu 1992 se je določenim predelom izogibalo 35 % vprašanih, leta 1997 že 41 %. Vse bolj se povečuje tudi odstotek tistih, ki zaradi strahu raje ne zapustijo svojega doma (v letu 1992 10,7 %, v letu 1997 pa 12,2 %) (Pavlović, 1999b).

Odgovori na zadnje vprašanje pa kažejo nekoliko bolj optimistično sliko, saj se je stanje med letoma 1992 in 1997 izboljšalo. Odstotek tistih, ki so menili, da obstaja velika verjetnost, da jim bodo vlomili v dom, se je z 11,1 % zmanjšal na 7,0 %, odstotek tistih, ki so bili prepričani, da to sploh ni verjetno, pa se je s 24,1 % povečal na 29,1 % (Pavlović, 1999b).

Kako na pokazatelje strahu pred kriminaliteto vplivajo neodvisne spremenljivke?

Velikost naselja je bila glede na občutek varnosti v okolju, ko se stemni, pomembna spremenljivka. Zelo varno oziroma dokaj varno se je v majhnih krajih počutilo 82,4 % anketirancev, v srednjih krajih 61,6 % ter v večjih mestih 42,2 %. Na podlagi tega so sklepali, da je občutek varnosti pri tej spremenljivki usklajen z objektivno verjetnostjo viktimizacije. Prav tako so se nekoliko bolj varne počutili ljudje iz večjih gospodinjstev, veliko pa je k temu prispevala tudi povezanost ljudi v določenem okolju. Osebne značilnosti anketiranca, kot so spol, starost, slog življenja, zaposlitveni položaj in izobrazba, pa so prikazovale naslednje rezultate: zelo varno ali dokaj varno se je počutilo 86,4 % moških in 63 % žensk, starost iz različnih razlogov – eden izmed njih je tudi ta, da starejši ljudje le redko zahajajo ven – ni bila pokazatelj povečanega strahu pred kriminaliteto, nekoliko bolj je na to vplival slog življenja – tisti, ki so ven zahajali bolj pogosto, so se, čeprav bi pričakovali ravno obratno, počutili bolj varne. Prav tako je bilo tudi z zaposlitvenim položajem, saj se večina anketirancev (okrog 80 %) počutila zelo varne oziroma dokaj varne.

O ravnanju ljudi odloča njihova presoja o tveganju, pričakovanih koristih, lastnih zmožnosti in ranljivosti. Strah lahko opredelimo kot varovalni mehanizem in če ljudje samih sebe nimajo za močne in neranljive, potem jim tudi občasna oškodovanja ne bodo preprečila, da bi še naprej ohranjali svoj običajni življenjski slog, pa čeprav bi jih ta objektivno pogosteje privedel v položaj z večjim tveganjem za viktimizacijo. Bolj odprti življenjski slog imajo po podatkih iz naše ankete mlajši ljudje; pri ženskah se kaže razlika tudi v izobrazbi – bolj izobražene ženske živijo bolj odprto, torej bolj samozavestno. Ljudje se ravnaajo v skladu s temi ocenami in če se počutijo močne, tvegajo več, ker se bojijo manj; če pa se počutijo ranljive, tvegajo manj – zato pa se potem tudi manj bojijo (Pavlović, 1999b).

6.2.4 Četrty del

Članek v zadnjem delu zaključuje predstavitev rezultatov mednarodne ankete o viktimizaciji v letih 1992 in 1997. Predstavlja odgovore na vprašanja o sredstvih in načinih varovanja ljudi in premoženja (ki jih anketiranci uporabljajo bolj kot ob prejšnjem merjenju) ter o kaznovani naravnosti prebivalstva (ta se je v drugi fazi zdela še nekoliko bolj blaga

kot pet let prej). Ob koncu sledi povzetek vseh poglavitnih ugotovitev ankete in predvidevanje o njeni prihodnosti v svetu in pri nas (Pavlović, 1999c).

Če povzamemo – v dosedanjih treh delih predstavitve rezultatov dveh krogov Mednarodne ankete o viktimizaciji je najprej predstavljenih nekaj temeljnih ugotovitev in primerjav: raziskovalci so primerjali stopnje viktimizacije v obdobju med letoma 1992 in 1997 za enajst tipov kriminalitete. V nadaljevanju so se ukvarjali s t. i. temnim poljem kriminalitete, stopnjami prijavljanja KD vključno z razlogi za (ne)prijavljanje, zadovoljstvom žrtev z ravnanjem policije po prijavi, odgovarjali so na vprašanja o oceni dela policije in se ustavili pri dejavnikih, ki na to oceno vplivajo. Razčlenjevali so vplive neodvisnih spremenljivk na različne tipe viktimizacije in v anketo vključene pokazatelje strahu pred kriminalom – ta se je v Ljubljani v petletnem obdobju med obema merjenjema občutno povečal. Bolj ogrožene so se počutili anketiranci v večjih mestih in ženske. Strah je le malo povezan z dejansko verjetnostjo viktimizacije, kar smo pojasnjevali z domnevo, da se osebe, ki se počutijo bolj ogrožene, redkeje izpostavljajo situacijam, v katerih je viktimizacija objektivno verjetnejša (Pavlović, 1999c).

V nadaljevanju so raziskovalci namenili pozornost preostalim vprašanjem, ki so bila v anketi postavljena vsem anketirancem (ne glede na morebitno viktimizacijo v ciljnem obdobju), in sicer vprašanjem o načinih in sredstvih varovanja oseb in premoženja ter o kaznovalni naravnosti prebivalstva (Pavlović, 1999c).

Rezultati dela ankete, ki se nanaša na različne načine in sredstva varovanja pred kriminaliteto, nakazujejo povečano uporabo sredstev za varovanje oseb in premoženja oziroma odvratanje morebitnih storilcev, ki prav tako kot strah prehiteva dejansko rast kriminalitete. Med sredstva za varovanje so bile vključene naslednje možnosti: alarm zoper vlomilce, posebne ključavnice na vratih, posebne rešetke na oknih, pes čuvaj, visoka ograja, hišnik ali varnostnik, organizirano sosedsko opazovanje, posedovanje orožja ter zavarovanje proti vlomu. Največ gospodinjstev kot način varovanja uporablja tako imenovane posebne ključavnice na vratih (leta 1992 35,4 %, leta 1997 55,00 %), svoje

premoženje zavaruje proti vlomu (leta 1992 26,3 %, leta 1997 35,8 %) ali pa imajo psa čuvaja (leta 1992 13,00 %, leta 1997 pa 17,6 %) (Pavlović, 1999c).

Ne glede na vse načine varovanja, ki jih ljudje vključujejo v svoje vsakdanje življenje, je težko reči, ali povečana uporaba zgoraj omenjenih sredstev pomeni tudi večjo varnost ali pa predstavlja zgolj odsev strahu prebivalcev (Pavlović, 1999c).

Anketa je obravnavala tudi kaznovalno naravnost prebivalstva. Anketiranci so podali svoje mnenje o vrsti oziroma tipu kazni za povratnega vlomilca. V petletnem obdobju se je procent tistih, ki so se odločili za denarno in pogojno kazen, zmanjšal, procent tistih, ki pa so menili, da je najbolj ustrezna zaporna kazen ali delo v korist skupnosti, pa se je povečal. Nasploh se je za tako vrsto prestopka v obeh letih največ anketirancev odločilo za delo v korist skupnosti (leto 1992: 35,2 %, leto 1997: 45,3 %) in zaporno kazen (leto 1992: 31,2 %, leto 1997: 33,1 %) (Pavlović, 1999c).

Vse tiste, ki so se odločili za zaporno kazen, so v nadaljevanju spraševali tudi po dolžini kazni za povratnika. Procenti so v grobem v petletnem obdobju narastli – to pomeni, da so bili leta 1997 anketiranci nekoliko bolj strogo naravnani proti storilcem in so menili, da si za svoje ravnanje zaslužijo več časa preživeti za štirimi stenami. Največkrat bi anketiranci taki vrsti prestopnikom pripisali 2–6 mesecev zapora, najmanjkrat pa tri leta (Pavlović, 1999c).

6.3 Viktimizacijska študija 2001

Z letom 1992 se je Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani vključil v mednarodno anketno raziskavo, ki je bila ponovljena še leta 1997 in 2001.

V nadaljevanju bodo prikazani rezultati anketiranja iz leta 2001 za slovenski vzorec in primerjave z rezultati ankete za leti 1997 in 1992, čeprav je bila leta 1992 anketa narejena le na ljubljanskem vzorcu.

V vzorec je bilo leta 1992 zajetih 1000 ljubljanskih gospodinjstev, pet let kasneje 2053 slovenskih gospodinjstev, od tega jih je bilo 1020 anketiranih v Ljubljani, v letu 2001 pa je slovenski vzorec obsegal 3886 gospodinjstev, od tega 1260 ljubljanskih. Primerljivi so tako le relativni podatki. Vsi podatki, pridobljeni z anketo, se nanašajo samo na osebe, ki so stare najmanj 16 let.

Iz analiz je mogoče razbrati, da je odstotek KD (tatvina avtomobila, tatvina iz vozila, poškodovanje vozila, tatvina motorja, tatvina kolesa, vlom, poskus vloma, rop, osebna tatvina, spolni prestopki (ženske) in telesni napad/grožnja) v obeh obdobjih zelo podoben, predvsem pa, da v drugem obdobju ni bilo zaslediti pretiranega povečanja KD (Umek, 2004). Uradne statistike sicer kažejo ravno nasprotno (1996: okoli 36 000; 1997: okoli 37 000; 1998: okoli 55 000; 1999: okoli 61 000; 2000: okoli 67 000 KD), prav tako so si v nasprotju tudi primerjave podatkov za enoletno in petletno obdobje. Na splošno so državljani Slovenije v zadnjem obravnavanem obdobju doživeli manj KD kot v predhodnem petletnem obdobju. Nekoliko več kot pri prejšnjem merjenju je bilo tatvin avtomobila, motorja in kolesa, vlomov in poskusov vloma ter ropa, bistveno manj pa tatvin iz vozila, poškodovanja vozila, osebnih tatvin, spolnih prestopkov in telesnih napadov. Razlogi za to so lahko različni, in sicer gre lahko za izboljšano varnost, bolj učinkovito dejavnost policije ali pa preprosto za to, da so se ljudje nasploh začeli obnašati nekoliko bolj samovarovalno (zaradi vpliva medijev, prizadevanja policije), kar je po eni strani dobro, po drugi pa predstavlja zgolj povečan strah pred kriminaliteto, kar vodi v spremembo življenjskih navad in tudi načina življenja nasploh (ljudje ne hodijo toliko od doma, pojavi se nezaupanje v ljudi, poveča se skrb, pojavi se paranoja) (Umek, 2004).

Rezultati glede na vrsto oškodovanj nam povedo, da je odstotek tatvin avtomobilov in koles v vseh primerjalnih obdobjih ostal skoraj enak; med pogostejše doživetimi KD so bile tatvine iz vozila, prav tako naj bi največkrat doživeli poškodovanje vozila. Veliko več je bilo tudi tatvin motorjev in ropov, manj pa vlomov, osebnih tatvin in spolnih prestopkov, čeprav se s temi podatki policijska statistika zopet nekoliko razhaja (Umek, 2004).

Na podlagi KD so v nadaljevanju ankete anketirance spraševali tudi po načinih in sredstvih varovanja ter oceni resnosti dogodka. V letu 2001 so ljudje uporabljali manj sredstev in načinov varovanja (alarm zoper vlomilce, posebne ključavnice, rešetke na oknih, pes čuvaj, visoka ograja, hišnik ali varnostnik, sosedsko opazovanje, posedovanje orožja in zavarovanje proti vlomu) kakor leta 1997 in več kot leta 1992, v porastu je bilo zgolj zavarovanje proti vlomu (Umek, 2003). Anketiranci so v primerjavi s prejšnjim petletnim obdobjem – z izjemo spolnih prestopkov, telesnih napadov in tatvin iz avtomobila – ocenjevali dogodke tudi kot manj resne. Od subjektivnega doživljanja resnosti dogodka je odvisno tudi prijavljanje dogodkov policiji: v obdobju med letoma 1997 in 2001 je bilo nekoliko več prijav ropov in osebnih tatvin (premoženjska kriminaliteta), najmanj spolnih prestopkov, drugače pa so razlike neobčutne. Kar se tiče samega zadovoljstva s policijo pa je to različno za različne dogodke in je seveda odvisno od več dejavnikov, kot so kakovost odnosa, zanimanje za primer, rešitev primera itd. Na splošno se je zadovoljstvo z delom policije povečalo, vendar pa odstotek zadovoljnih ljudi še zdaleč ni zadovoljiv (Umek, 2004). V povezavi s tem lahko omenimo tudi mnenje o sami uspešnosti policije pri svojem delu, pri čemer naj izpostavimo, da je 60 % anketirancev menilo, da je policija pri nadzoru kriminalitete uspešna in da svoje delo opravlja dobro oziroma zelo dobro, medtem ko je približno 31 % anketirancev menilo, da je delo opravljeno slabo oziroma zelo slabo. V primerjavi s prejšnjim petletnim obdobjem se je uspešnost policije po mnenju anketirancev izboljšala – z delom policije je bilo zadovoljnih več posameznikov, vsekakor pa bi se morala policija po mnenju raziskovalcev v nadaljevanju nekoliko bolj posvetiti vzrokom za tako slabo oceno njihovega dela (Umek, 2003).

6.4 Pilotna anketa o žrtvah kriminala 2009

Varnost prebivalstva in preprečevanje ter zatiranje kriminalitete so skozi leta v Evropski uniji (v nadaljevanju EU) in tudi na nacionalni ravni pridobivali vedno večji pomen. Za spremljanje varnosti prebivalstva oziroma učinkovitosti sprejetih ukrepov so bili zelo pomembni statistični podatki in njihova mednarodna primerljivost. Ker so v KD vpletene tudi žrtve, je pomembno, da spremljamo kriminaliteto tudi z njihovega vidika, še posebej

zato, ker velik del KD ostane neprijavljen (Statistični urad Republike Slovenije [SURS], 2011). Podatki, tako z vidika storilcev kot tudi žrtev, se pridobivajo na Statističnem uradu Republike Slovenije (v nadaljevanju SURS), pri čemer se z vidika storilcev KD spremljajo podatki o ovadenih, obtoženih in obsojenih osebah, in sicer glede na vrsto KD (SURS, 2010). V letu 2009 je SURS izvedel pilotno anketo o žrtvah kriminalitete, in sicer v okviru projekta Evropske komisije. Omenjena anketa je bila na SURS-u prvič izvedena v letu 2001, pred tem pa jo je v letih 1992 in 1997 izvajal Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani (SURS, 2010). Namen izvedbe tokratne ankete ni bila objava podatkov, ampak le prevod in testiranje vprašalnika. Naknadna odločitev SURS-a pa je bila, da se nekaj osnovnih podatkov tudi objavi (SURS, 2011).

Glavni namen ankete o žrtvah kriminalitete je bil ugotoviti število žrtev kriminalitete v Ljubljani in Mariboru neodvisno od uradne statistike policije. Bistveno je bilo pridobiti podatke z vidika žrtev, saj veliko KD ostaja neprijavljenih in zato prikritih. Razen tega je anketa vključevala tudi mnenje anketirancev o delu policije, občutku varnosti v njihovem okolišu ter domu, ko se že stemni, in občutku zaskrbljenosti, da se bodo zgodile posamezne vrste KD (SURS, 2011).

Vsebina vprašalnikov v omenjenih izvedbah ankete je bila mednarodno usklajena, primerljivost teh podatkov in njihova analitična vrednost pa sta bili kljub temu omejeni, saj se je anketa v posameznih državah praviloma izvajala na zelo majhnem vzorcu ter zunaj statističnih uradov oziroma pravil statističnega sistema, ki veljajo za anketna (vzorčna) statistična raziskovanja. Z namenom, da bi odpravili pomanjkljivosti in izboljšali mednarodno primerljivost, je bil objavljen testni vprašalnik za raziskovanje, po katerem naj bi se potem izdelal enoten vprašalnik z zakonsko podlago in pripravljenimi enotami metodoloških zahtev (SURS, 2010).

Anketa je bila izvedena na SURS-u v obdobju med marcem in majem 2009, in sicer v sklopu partnerstva Preprečevanje in zatiranje kriminala 2007, v katerega je bilo pod

pokroviteljstvom Evropske komisije poleg Slovenije vključenih še 16 držav članic EU (SURS, 2011).

Delež opazovanih enot je bil pridobljen iz Centralnega registra prebivalstva. Uporabljen je bil enostavni slučajni vzorec, ki je predstavljal prebivalce Ljubljane in Maribora ter njihova gospodinjstva. Naključno je bilo izbranih 2000 oseb, starih 15 let ali več. Podatki za raziskovanje so bili pridobljeni na dva načina: telefonsko in osebno. Na terenu je anketar anketirancu pri zadnjem, najbolj občutljivem sklopu vprašanj (sklop vprašanj o nasilju v družini) ponudil tudi možnost samoanketiranja CASI (angl. *Computer Assisted Self Interviewing*) (SURS, 2011).

V anketi so bila zastavljena vprašanja o različnih vrstah oškodovanja – natančneje o osebnih in premoženjskih oškodovanjih. Osebna oškodovanja (rop, osebna tatvina, nasilje) so se nanašala na izbrano osebo, premoženjska oškodovanja pa na celotno gospodinjstvo. Gospodinjstvo lahko definiramo kot vsako družinsko ali drugo skupnost oseb, ki stanuje skupaj ter skupaj porablja dohodke za osnovne življenjske potrebe. Glavne spremenljivke v anketi so bile tatvina iz vozila, vandalski napad na vozila, vlom (v dom ali vikend), poskus vloma, rop, osebna tatvina, občutek varnosti, občutek zaskrbljenosti, zadovoljstvo z delom policije, zadovoljstvo z delom sodišč. Glavne statistike so predstavljali delež oškodovanih oseb in njihovih gospodinjstev po tipih KD, oseb, ki so zadnje KD (glede na tip KD) prijavile policiji, delež tistih, ki se počutijo varne v okolišu, ko se stemni, oseb, ki kažejo zaskrbljenost zaradi različnih tipov KD, ter delež oseb, ki so zadovoljne z delom policije, oziroma oseb, ki so zadovoljne z delom sodišč (SURS, 2011).

Na podlagi pridobljenih rezultatov lahko rečemo, da se je delež viktimiziranih v Ljubljani od leta 2001 do leta 2008 povečal pri skoraj vseh vrstah KD. Najbolj se je povečal delež oseb, ki so bile žrtev vandalskega napada na vozilo. Teh je bilo v letu 2008 med 8,7 % in 13,5 %, v letu 2001 pa med 5,1 % in 6,8 %. Precej se je povečal tudi delež žrtev tatvin koles, ki jih je bilo v Ljubljani leta 2008 med 4,0 % in 7,7 %, v letu 2001 pa med 2,3 % in 3,7 % (SURS, 2010).

V Ljubljani je bilo v letu 2008 med vsemi KD največ vandalskih napadov na vozila (37 %). Sledile so tatvine koles, ki so predstavljale 16 % dogodkov. 15 % je bilo tatvin iz vozil, približno 14 % vseh KD pa so predstavljali vlomi v domove in vikende. Najmanjši delež med vsemi KD so predstavljale tatvine vozil (avtomobilov, motorjev, skuterjev, mopedov), ki jih je bilo okrog 1 % med vsemi dogodki, a so bile kljub temu največkrat prijavljene. Poskusi vloma so predstavljali 4 % vseh KD, ropi 6 %, osebne tatvine pa 7 % (SURS, 2010). Ropi in osebne tatvine so bili poleg tatvine koles med najmanj prijavljenimi KD.

Kar zadeva občutek varnosti, se proučevani mesti med seboj nista statistično značilno razlikovali. V Ljubljani se je v temi v svojem okolišu počutilo varnih 90 % prebivalcev, v Mariboru skoraj enako – 89 %. Občutek varnosti ponoči doma je bil v obeh opazovanih mestih manjši. Prebivalcev, ki so se doma počutili ponoči zelo varne, je bilo v Ljubljani in Mariboru okrog 70 %; takih, ki so se doma počutili ponoči manj varne ali ki se niso počutili varne, pa je bilo med anketiranimi prebivalci obeh mest nekaj več kot 3 % (SURS, 2010).

V anketi so anketirane osebe v delu o varnosti in strahu pred kriminaliteto odgovarjale tudi na vprašanje, ali jih je v zadnjih dvanajstih mesecih pred dnevom anketiranja kdaj skrbelo, da bi se zgodile posamezne vrste KD. Anketirane tako v Ljubljani kot tudi v Mariboru je najbolj skrbelo, da bi neznanči fizično napadli koga iz njihove družine ali osebo, ki jim je blizu. Veliko skrbi pa so imeli anketiranci tudi zaradi tatvin in napadov na vozila ter vlomov, najmanj zaskrbljeni pa so bili nad možnostjo terorističnega napada na javnem mestu (SURS, 2010).

Raziskovalce je zanimal tudi delež KD, ki so bili prijavljeni policiji. Največkrat so žrtve KD policiji prijavile tatvino vozil, motorjev in skuterjev, in sicer je bilo prijavljenih 74 % takih primerov; tatvino iz vozil pa so prijavili v okrog 68 % primerov. Prijavljenih je bilo nekaj manj kot 60 % vlomov v domove, najmanjkrat pa so policiji prijavili vandalske napade na vozila in poskuse vlomov (le 25 % primerov) (SURS, 2010).

Med žrtvami, ki so dogodek, ki se jim je zgodil nazadnje, prijavile policiji, so bili v Ljubljani z delom policije najbolj zadovoljni tisti, ki so doživeli tatvino iz vozil; zadovoljni, a v manjši meri, so bili tudi tisti, ki so prijavili tatvine vozil, motorjev in skuterjev ter vandalske napade na vozila. Najbolj nezadovoljni pa so bili z delom policije v Ljubljani tisti, ki so doživeli tatvino koles, in tisti, ki so bili oropani (SURS, 2010).

7 Odgovori na hipoteze

V delu smo preverjali sedem hipotez, od katerih smo eno sprejeli oziroma potrdili in šest zavrnil.

Sprejeli oziroma potrdili smo hipotezo št. 6, ki pravi, da ima zadovoljstvo prebivalcev s policijo veliko vlogo pri tem, da žrtev prijavi KD, saj to drži. Če je posameznik zadovoljen s postopki policije in verjame, da mu policija kot državni organ lahko pomaga pri razrešitvi nastalega problema, bo njegova pripravljenost za prijavo dogodka večja, kakor če je s policijo imel že kakršne koli negativne izkušnje in zato v izogib komplikacijam in tratenju časa neljubi dogodek raje zadrži zase.

Zavrnil pa smo naslednje hipoteze:

H1: Glavne ugotovitve raziskovanja s pomočjo viktimizacijskih anket so, da je največ neprijavljenih KD povezanih s telesnimi in spolnimi napadi, največ prijavljenih KD pa je povezanih s premoženjsko kriminaliteto.

H2: Viktimizacijske ankete prikazujejo, da z leti prihaja do vse večjega deleža prijavljanja KD ter s tem zmanjšanja temnega polja kriminalitete.

H3: Strah pred kriminaliteto je najbolj prisoten pri mladih ženskah in starejših ljudeh.

H4: S pomočjo viktimizacijskih anket lahko policisti v sodelovanju z drugimi službami izvajajo preventivne dejavnosti z namenom zmanjšanja kriminalitete.

H5: Viktimizacijske ankete prikazujejo, da je največkrat žrtev KD ženska ter da so žrtve v veliki večini povezane s storilci (jih poznajo).

H7: Število KD se sodeč po rezultatih viktimizacijskih anket z leti povečuje.

Prve hipoteze ne moremo sprejeti, saj nam vsaka anketa oziroma vsako merjenje prikaže različne rezultate v istih obdobjih. V obdobju 1992–1997 so bila najmanjkrat prijavljena premoženjska KD, največkrat pa nasilna dejanja spolnih prestopkov in telesnih napadov; ravno obratno je bilo stanje v letu 2001, v letu 2008 pa so bile največkrat prijavljene tatvine vozil, najmanjkrat pa osebne tatvine, ropi in tatvine koles.

Druge hipoteze ne moremo sprejeti, ker z leti ne prihaja do vse večjega deleža prijavljanja KD, prav tako pa v samem raziskovanju nismo pridobili dovolj informacij, ki bi se nanašale na temno polje kriminalitete.

Tretjo hipotezo bi lahko potrdili le deloma. Res je, da je strah pred kriminaliteto večji pri ženskah, starost pa naj v povezavi s strahom ne bi igrala bistvene vloge, ampak naj bi na to bolj vplival slog življenja – tisti, ki več časa preživijo zunaj, se počutijo bolj varne – in pa velikost mesta (večje kot je mesto, več strahu je prisotnega); hipoteze zato ne sprejmemo oziroma jo zavrnamo.

Četrte hipoteze prav tako ne moremo sprejeti zaradi pomanjkanja informacij, ki bi se nanašale na sodelovanje policije z drugimi službami, ki izvajajo preventivne dejavnosti z namenom zmanjšanja kriminalitete. Žrtve so sicer izrazile željo in zanimanje o raznih specializiranih službah za pomoč žrtvam kriminalitete, ki bi bile glede na rezultate raziskav več kot dobrodošle, vendar pa to presega okvir našega raziskovanja.

Peto hipotezo zavrnamo, saj ne drži, da so žrtve KD največkrat ženske, marveč so v večji meri viktimizirani moški.

Zadnjo, sedmo hipotezo, prav tako lahko sprejmemo le delno. Sprva se je stopnja kriminalitete višala, nato je upadla in kasneje spet narastla. Zato hipotezo v celoti zavrnamo.

8 Razprava

Osnova magistrskega dela je pojem viktimologija. Kakor smo povedali že v samem uvodu, je to veda, ki se je razvila že pred kar nekaj desetletji in se ukvarja z žrtvami, ki jih lahko delimo v različne skupine: govorimo lahko o žrtvah psihičnega, fizičnega ali spolnega nasilja, žrtvah medvrstniškega ustrahovanja, žrtvah nasilja na delovnem mestu, žrtvah ekonomskega nasilja itd. Ker je žrtev danes zelo veliko in bi lahko rekli, da je bil skoraj vsak drugi človek vsaj enkrat žrtev nekega KD, pa naj gre za krajo ali telesni napad, se na splošno tudi velikokrat vprašamo, koliko viktimizacije dejansko obstaja v družbi, nikoli pa ne dobimo zanesljivega in točnega odgovora, ki bi nam razjasnil in razkril dejanski delež viktimiziranih ljudi. Skozi celotno delo smo na podlagi monografije *Victimology*, angleških in slovenskih člankov, knjižne in internetne literature tako prišli do zaključkov, da nam viktimologi ne morejo dati natančnega odgovora o stopnji oziroma razsežnosti kriminalitete, vendar pa lahko z uporabo različnih virov podatkov podajo oceno o naravi in obsegu problema (Doerner in Lab, 2012). Prav s tem razlogom se izvajajo različne viktimizacijske študije, ki nam nekoliko približajo vpogled v samo področje viktimizacije in s katerimi odkrivamo informacije, ki so uradni statistiki neznane. Govorimo o viktimizacijskih anketah, katerih namen je pridobiti informacije ljudi glede KD, ki jih niso prijavili, pa tudi tistih, ki so o KD že s kom razglabljali in problem poskušali rešiti s pomočjo državnih organov. Študije nasploh predstavljajo pomemben del merjenja kriminalitete, saj ustrezno dopolnjujejo uradno statistiko beleženih KD. Tudi viktimološke študije imajo svoje prednosti in slabosti, se pa z leti dopolnjujejo in izboljšujejo. V magistrskem delu smo se ukvarjali z obravnavo viktimizacijskih študij, ki so bile izvedene v Sloveniji v letih 1992, 1997, 2001 in 2009, in pri tem dobili ogromno informacij, ki so nam prikazale trend kriminalitete, katera KD so v porastu in katera ne, kaj vpliva na stopnjo prijavljanja KD, od česa je odvisna ocena javnosti o delu policije in njihovi učinkovitosti ter navsezadnje tudi, kaj prispeva k občutku strahu, saj strah pred kriminaliteto nezavedno močno vpliva tudi na kvaliteto življenja. Iz strahu pred kriminaliteto ljudje prilagajajo svoje obnašanje, zato se npr. izogibajo določenim krajem in dejavnostim. Strah pred kriminaliteto torej nehote vpliva tudi na osebno učinkovitost ter uspešnost in produktivnost v vsakdanjem življenju (Pavlović, 2010). Poleg

tega smo nekaj pozornosti namenili tudi načinom varovanja, ki se jih poslužujejo posamezna gospodinjstva z namenom zavarovanja sebe in svojega premoženja, kajti vsako dejanje, ki ogrozi življenje posameznika, je odveč. Določene vrste KD res predstavljajo nevšečnosti, ki se jim je z malo truda mogoče tudi izogniti, vendar pa samo sredstva varovanja kljub vsemu niso dejavnik, ki bi nas lahko zanesljivo zaščitil pred vso mogočo kriminaliteto, ki obstaja. Kriminaliteta je namreč vedno obstajala in mogoče tudi vedno bo. Vsaj v bližnji prihodnosti si torej še ni mogoče predstavljati družbe brez kriminalitete – kršenje pravil je prav tako del človekove narave kot njihovo ustvarjanje (Pavlović, 2010). Družba za razliko od posameznika brez večje škode prenese določen nivo kršenja pravil, dokler ga lahko obravnava zgolj kot izjeme. Težko je namreč postaviti mejo, kdaj je kriminalitete preveč, kdaj pa je še »ravno prav«, in ravno zato nam tudi številke o stopnjah viktimizacije ne povedo veliko. Nekoliko več koristnih informacij nam pokažejo šele primerjave – tako mednarodne kot primerjave v času – ki pa nam bodo navsezadnje koristile le, če bomo dogajanje še naprej vestno spremljali (Pavlović, 1999c).

Dosedanje raziskovalne ugotovitve kažejo, da kriminaliteta v letih 1992–1997 ni upadla, ampak celo narastla. Na nekaterih področjih kaže presenetljivo stabilnost (tatvine avtomobilov, motornih koles in koles), zlasti na področju nasilnih dejanj in povzročanja premoženjske škode pa je v porastu (spolni napadi, tatvine iz avtomobila, vandalizem, osebne tatvine, napadi in grožnje, ropi). Stanje glede postopkov policije ob prijavi v letih 1992–1997 v grobem ostaja nespremenjeno, prav tako tudi ostajajo razlogi za nezadovoljstvo z delom policije. Ti razlogi kažejo na nizko raven pričakovanj do policije; razlogi za nezadovoljstvo ob prijavi pa so take vrste, da bi policija gotovo lahko kaj ukrenila za njihovo zmanjšanje, saj gre predvsem za odnos do oškodovanca in manj za učinkovitost pri razreševanju primera (Pavlović, 1999c). Naši podatki o prijavih KD, tudi tistih, ki jih oškodovanci ocenjujejo kot dokaj ali zelo resne in bi torej smeli pričakovati njihovo prijavo, kažejo, da se t. i. temno polje kriminalitete poglablja, kar je pomemben razlog za upadanje v uradnih statistikah.

Stanje v urbanih središčih se je poslabšalo: ljudje se počutijo manj varne, policija se jim zdi ali pa dejansko tudi je manj vidna, kar delno pojasnjuje tudi nižjo oceno kakovosti dela policije leta 1997 kakor leta 1992 (Pavlović, 1999c), v tem obdobju se je povečal tudi strah pred kriminaliteto. Razen velikosti naselja, spola anketiranca in vidnosti policije nismo našli demografske spremenljivke, ki bi pomembneje pojasnjevala oceno dela policije. Sklepali smo, da na oceno dela policije pomembno vpliva javna podoba, ki jo v veliki meri oblikujejo mediji (Pavlović, 1999c).

Razčlemba demografskih spremenljivk oziroma njihovega vpliva na samo viktimizacijo anketirancev nas je pri osebnih viktimizacijah opozorila na posebej ogroženo skupino razmeroma mladih ljudi z dinamičnim in odprtim življenjskim slogom, ki ga meri pogostnost zahajanja ven. Zlasti pri ženskah igra pomembno vlogo tudi izobrazba (višja kot je, večja je verjetnost oškodovanja), saj se veže tako na boljše premoženjsko stanje kot tudi na odprt življenjski slog (Pavlović, 1999c).

Ugotovitve kažejo, da spol načeloma na večkratno viktimizacijo nima vpliva, se pa kljub temu bolj ogrožene počutijo ženske. Večkratna viktimizacija upada s starostjo prebivalstva, raste pa s stopnjo izobrazbe in velikostjo mesta, gospodinjstva in dohodka. Med najpogosteje viktimizirane spadajo dijaki oziroma študentje in nezaposleni; najredkeje viktimizirani pa so upokojenci in nezmožni za delo. Glede na posamezne tipe viktimizacije lahko rečemo, da spol, starost in izobrazba pri vlomih nimajo bistvene vloge oziroma vpliva – največ vlomov je tam, kjer so ljudje večinoma zdoma, in pri tistih, ki živijo v stanovanjih. Veliko vlogo predstavlja tudi kooperativnost, ki deluje kot preprečevalni dejavnik. Kar se tiče ropov, so pogostejše kot ženske oropani moški, stari od 16 do 35 let, ki živijo v oddaljenem mestnem okolju, hodijo v šolo oziroma obiskujejo fakulteto (skladno s stopnjo izobrazbe se viša tudi odstotek oropanih) in pogosto zahajajo ven, torej je razlog za viktimizacijo verjetno povezan s slogom življenja. Prav tako kot pri ropu je tudi pri tatvinah, le da tukaj pri tipičnih žrtvah spol ne igra nobene vloge. Telesnemu nasilju so nekoliko bolj izpostavljeni moški, največkrat v starostnem obdobju 16–25 let, ki obiskujejo šolo in živijo v srednje velikih krajih.

Če se osredotočimo na sam strah pred kriminaliteto, lahko rečemo, da se je stanje v obdobju 1992–1997 poslabšalo (v letu 1992 se je varnih počutilo približno 21 % anketirancev in nevarnih približno 5 % anketirancev; v letu 1997 pa se je varnih počutilo skoraj 14 % anketirancev, nevarnih pa skoraj 10 % anketirancev). Veliko ljudi se zaradi tega izogiba ulicam in določenim predelom mesta, vse več pa je tudi takih, ki zaradi strahu pred kriminaliteto ne zapustijo svojega doma. Nekoliko boljši in hkrati bolj pozitiven rezultat pa lahko vidimo pri oceni verjetnosti vloma v njihov dom. Leta 1992 je bilo približno 11 % anketirancev prepričanih, da jim lahko vlomijo v stanovanje, leta 1997 pa le še 7 %. Na splošno se bolj varne počutijo moški (86,4 %), starost pa v povezavi s strahom nima bistvene vloge, bolj kot to na sam strah vpliva slog življenja (tisti, ki bolj hodijo ven, se počutijo bolj varne) in velikost mesta (večja mesta – več strahu). Statistika kaže tudi nekoliko večjo uporabo sredstev za varovanje oseb in premoženja, pri čemer lahko rečemo, da prav tako kot strah pred kriminaliteto prehitveva dejansko stanje kriminalitete.

Primerjava prvih dveh obravnavanih obdobj nam kaže podoben odstotek KD in pretiranega povečanja kriminalitete ni zaslediti, v drugem obdobju merjenja je zaznati celo manj KD kot v prejšnjih petih letih. Nekoliko več je bilo tatvin avtomobilov, motorjev in koles, vlomov, poskusov vloma in ropa; bistveno manj pa tatvin iz vozila, poškodovanja vozila, osebnih tatvin, spolnih prestopkov in telesnih napadov. V obdobju med leti 2001 in 2008 se je najbolj povečal delež tistih, ki so bili žrtve vandalskega napada na vozilo, precej se je povečal tudi delež žrtev tatvin koles, zmanjšal pa se je občutek varnosti. Izpostavimo lahko tudi dejstvo, da je bilo leta 2001 manj sredstev za varovanje kot leta 1997 in več kot leta 1992 (v porastu zgolj zavarovanje proti vlomu). Zadovoljstvo z delom policije se je od leta 1997 naprej sicer povečalo, vendar pa odstotek kljub temu še zdaleč ni zadovoljiv.

9 Zaključek

Kot smo že omenili, smo v magistrskem delu proučevali viktimizacijske ankete v Sloveniji, ki so povezane z viktimologijo kot znanostjo. Osrednja tema teh anket so žrtve v povezavi z različnimi KD. Pri raziskovanju smo prišli do zaključkov, da viktimizacija v celotnem obdobju raziskovanja nekako stagnira oziroma da odstotek viktimiziranih oseb ostaja zelo podoben. Sicer se je stanje kriminalitete v prvem petletnem obdobju povečalo, v drugem zmanjšalo, nato pa v letih od 2001 do 2008 zopet povečalo, pa kljub vsemu ni zaslediti pretiranega nihanja in odstopanj. V najbolj ogroženo skupino oziroma skupino, ki je največkrat žrtev KD, štejemo razmeroma mlade ljudi z dinamičnim in odprtim življenjskim slogom (pogosto zahajanje ven). Spol načeloma ne igra pomembne vloge, se pa kljub vsemu nekoliko bolj ogrožene počutijo ženske. Občutek varnosti nasploh se je v letih od 1992 do 1997 zmanjšal, ljudje z delom policije niso bili zadovoljni, povečal se je tudi strah pred kriminaliteto. Tudi v drugem obdobju merjenja so bili rezultati raziskav v delu, ki je obravnaval občutek varnosti, podobni prejšnjim merjenjem, se je pa povečalo zadovoljstvo z delom policije, čeprav še zdaleč ne na zadovoljivo raven. Kar se tiče uporabe sredstev za varovanje lahko omenimo, da je bilo leta 2001 kljub zmanjšanemu občutku varnosti manj sredstev za varovanje kot leta 1997, a še vedno več kot leta 1992.

Raziskava na področju viktimizacijskih anket nam je razširila obzorja in nam omogočila, da smo dobili vpogled v problematiko določenih tipov kriminalitete ter stanje le-te v širšem okolju. Možne nadgradnje, s katerimi bi lahko dosegli boljše rezultate oziroma pozitivne razplete, bi se v prvi vrsti lahko osredotočale na cilj, da bi bila velika večina storjenih oziroma doživetih KD prijavljena državnim oblastem brez strahu, da katero izmed njih ne bi bilo strokovno obravnavano. S tem namenom bi se policisti lahko udeleževali seminarjev ali usposabljanj, na katerih bi se v večji meri ozaveščali o prvem pristopu k žrtvi, toku pogovora z žrtvijo, nudenju pomoči in občutka varnosti – da se naučijo zanesljivega pristopa, s katerim pridobijo naklonjenost in zaupanje žrtve ter znanje, da jo vzpodbudijo, da se razgovori o samem dogodku in v prihodnosti prijavi kateri koli tip kriminalitete. Če to hočemo ali ne, se velikokrat zgodi, da tudi v vsakdanjem življenju naletimo na posameznike,

ki jim delo z ljudmi žal ne leži, nimajo občutka za to, pa tako delo vseeno opravljajo. Pristopa se morajo taki ljudje torej naučiti in znanje vsekakor tudi obnavljati, v nasprotnem in hkrati tudi najhujšem primeru pa bi jih bilo treba odstaviti, saj lahko z neustrezno obravnavo žrtve povzročijo več škode kot koristi. Pri samih policijskih postopkih oziroma ob obravnavi KD bi morali policisti žrtve seznaniti tudi z institucijami, na katere se lahko obrnejo po pomoč, prav tako bi lahko v sodelovanju z njimi izvajali razne preventivne dejavnosti, katerih namen bi bil zmanjšanje kriminalitete. Nekoliko več pozornosti bi morda lahko namenili tudi vsem dejavnikom, zaradi katerih se pri ljudeh poglabi občutek varnosti. Predlogi za nadaljnje raziskovanje so med drugim, da se nekoliko več pozornosti nameni do sedaj še ne tako raziskanemu področju – t. i. temnemu polju kriminalitete, čeprav je naš namen seveda, da se to občutno zmanjša, in da se viktimizacijske študije izvajajo na vsakih nekaj let, z istim časovnim razmakom in s podobnim številom vključenih anketirancev, da se pridobijo čim bolj realni rezultati za nadaljnje pristope in ukrepe.

Za zaključek pa še nekaj v razmislek. Se kdaj vprašate, kakšno bi bilo življenje brez kriminalitete? Bi nam bilo lepo? Bi se počutili varne? Bi po svetu korakali brezskrbno in popolnoma srečni? Kako bi bilo, če bi se med seboj vsi razumeli? Je to sploh mogoče? Verjamemo, da je odgovorov na ta vprašanja tisoč in še več, vendar naš namen ni teoretiziranje o njih, temveč da vsak pri sebi razmisli in mogoče spremeni le delček sestavljanke – in svet bo lepši.

Viri in literatura

- Alvazzi Del Frate, A. (1998). *Victims of crime in the developing world* (No. 57). Rome: UNICRI.
- Anketa o žrtvah kriminala (2011). *Standardno poročilo o kakovosti za raziskovanje za leto 2008*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Antolič, J. (2009). *Nekaj viktimoloških pogledov na žrtve nasilja* (Diplomsko delo). Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Balažič, P. (2007). Nasilje nad otroki v družini. V G. Meško (ur.), *Izbrana poglavja viktimologije: Mala čitanka viktimologije za varstvoslovce – študijsko gradivo* (79-94). Univerza v Mariboru: Fakulteta za varnostne vede.
- Brvar, B. (2004). Analiza podatkov o žrtvah in oškodovancih za potrebe preprečevanja kriminalnih dejanj. V G. Meško (ur.), *Preprečevanje kriminalitete: Teorija, praksa in dileme* (str. 109–133). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Davies, P., Francis, P. in Greer, C. (ur.). (2007). *Victims, crime and society*. London: Sage Publications.
- Dignan, J. (2004). Victims, victimization and victimology, V R. Sarre (ur.), *Understanding victims and restorative justice* (str. 13–36). McGraw-Hill Education (UK).
- Dodd, T., Nicholas, S., Povey, D. in Walker, A. (2004). *Crime in England and Wales 2003/2004*. London: Home Office. Pridobljeno na <https://www.legal-tools.org/doc/067b80/pdf/>
- Dekleva, B. (2002). Vrstniško nasilje in ustrahovanje: Značilnosti storilcev in žrtev. V Z. Kanduč (ur.), *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive* (44-59). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti.
- Denžič, J. (2013). *Viktimologija in policijska dejavnost* (Diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Doerner, W. G. & Lab, S. P. (2012). *Victimology*. Sixth Edition. Amsterdam: Elsevier, Anderson Publishing, cop. 2012.

- Fattah, E. A. (2005). Victimology. V R. A. Wright in J. Mitchell Miller (ur.), *Encyclopedia of Criminology (1724–1727)*. New York, London: Routledge.
- Filipčič, K. (2000). Miti o nasilju v družini. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 51(3), 197–206.
- Filipčič, K. (2002). Miti o nasilju v družini. V Z. Kanduč (ur.), *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive (60-124)*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti.
- Filipčič, K. (2002). Nasilje v družini. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, (1), 374–377.
- Grubin, D. (1998). *Sex offending against children: Understanding the risk (Vol. 99)*. London, England: Home Office, Policing and Reducing Crime Unit, Research, Development and Statistics Directorate.
- Haverkamp, R. in Kilchling, M. (2017). Crime Prevention and the Victims – Lessons Learned from Victimology. V J. A. Winterdyk (ur.), *Crime Prevention Institutional Perspectives, Issues, and Trends* (str. 403–426). Florida: CRC Press.
- Hope, T. (2001). 'Crime victimization and inequality in risk society'. V R. Matthews and J. Pitts (ur.), *Crime, Disorder and Community Safety: A New Agenda?* (str. 193-218). London: Routledge.
- Hoyle, C., in Young, R. (ur.). (2002). *New visions of crime victims*. London: Bloomsbury Publishing.
- Jevšek, A. (2007). Nevarne čeri sekundarne viktimizacije v policijskih postopkih. *Varstvoslovje*, 9(3/4), 259–268.
- Kanduč, Z. (1995). Critical victimology. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 46(2), 196–202.
- Kanduč Z. (2001). *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive (Zbirka prispevkov)*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Kanduč, Z. (2002). *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Kanduč, Z. (2003). Žrtve in viktimizacije v viktimološki in družbenokritični perspektivi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 54(1), 23–40.

- Karmen, A. (2001). *Crime Victims: an introduction to victimology, fourth edition*. Belmont: Wadsworth/Thomson Learning, cop. 2001.
- Karmen, A. (2004). *Crime victims*. 3rd ed. Belmont. CA: Wadsworth/Thomson Learning.
- Komidar, J. (2007). Pregled viktimološkega raziskovanja v Sloveniji. V G. Meško (ur.), *Izbrana poglavja viktimologije: Mala čitanka viktimologije za varstvoslovce – študijsko gradivo* (13-24). Univerza v Mariboru: Fakulteta za varnostne vede.
- Konstantinović-Vilić, S. (2003). *Kriminologija*, Niš: Pravni fakultet u Nišu.
- Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V. in Kostić, M. (2010). *Kriminologija*. Beograd: Prometej.
- Koprol, T. P. (2007). Tipologija žrtev kaznivih dejanj. V G. Meško (ur.), *Izbrana poglavja viktimologije: Mala čitanka viktimologije za varstvoslovce – študijsko gradivo* (35-78). Univerza v Mariboru: Fakulteta za varnostne vede.
- Kubale, L. (2007). Žrtve nasilja. V G. Meško (ur.), *Izbrana poglavja viktimologije: Mala čitanka viktimologije za varstvoslovce – študijsko gradivo* (151-166). Univerza v Mariboru: Fakulteta za varnostne vede.
- Lenščak, L. (2011). *Razmerje med viktimologijo in kriminologijo pri preučevanju posameznih kaznivih dejanj* (Diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Meško, G. (1998a). Nekateri razsežnosti nasilne viktimizacije. *Teorija in praksa*, 35(6), 1076–1088.
- Meško, G. (1998b). *Uvod v kriminologijo*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Meško, G. (2002). *Osnove preprečevanja kriminalitete*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Meško, G., Sotlar, A., Lobnikar, B., Jere, M. in Tominc, B. (2012). *Občutek ogroženosti in vloga policije pri zagotavljanju varnosti na lokalni ravni. CRP (V5-1038(A))*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Newburn, T. (2007). *Criminology*. Devon: Willan publishing.
- Nikolić-Ristanović, V. (1984). *Uticao žrtve na pojavu kriminaliteta*. Beograd: Svetozar Marković.
- Pavlović, Z. (1998). Mednarodni anketi o kriminaliteti oz. viktimizaciji – Slovenija (Ljubljana) 1992–1997 (1. del). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 49(3), 257–265.

- Pavlović, Z. (1999a). Mednarodni ankete o kriminaliteti oz. viktimizaciji – Slovenija (Ljubljana) 1992–1997 (2. del). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 50(1), 30–37.
- Pavlović, Z. (1999b). Mednarodni ankete o kriminaliteti oz. viktimizaciji – Slovenija (Ljubljana) 1992–1997 (3. del). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 50(2), 122–130.
- Pavlović, Z. (1999c). Mednarodni ankete o kriminaliteti oz. viktimizaciji – Slovenija (Ljubljana) 1992–1997 (4. sklepni del). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 50(3), 234–239.
- Pavlović, P. (2010). *Anketa o viktimizaciji v Sloveniji 2008* (Diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Pečar, J. (1988). *Formalno nadzorstvo*. Ljubljana: ČZ Uradni list RS.
- Pečar, J. (2002). Žrtve države. V Z. Kanduč (ur.), *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive* (28-43). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti.
- Policija. (n. d.). *Ko postanem žrtev kaznivega dejanja*. Pridobljeno na: <http://www.policija.si/index.php/preventiva-/preventiva/418?lang=>
- Pšunder, M. (2000). Ali so učenci nasilni do učiteljev?, *Varstvoslovje*, 2(4), 349-355.
- Ramljak, A. A. in Halilović, H. (2004). *Viktimologija*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
- Rock, P. (2007). Theoretical perspectives on victimisation. V S. Walklate (ur.), *Handbook of Victims and Victimology* (str. 37–61). Collumpton: Willan.
- Salecl, R. (2002). Besede in nasilje. V Z. Kanduč (ur.), *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive* (14-27). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti.
- Sparks, R. F. (1982). *Research on Victims of Crime: Accomplishments, Issues, and New Directions*, Rockville. ZDA: University of California Libraries.
- Statistični urad Republike Slovenije [SURS]. (2010). *Pilotna anketa o žrtvah kriminala 2009*. Pridobljeno na <http://WWW.STAT.SI/STATWEB/PRIKAZI-NOVICO?ID=3035>
- Šelih, A. (1994). Viktimološko raziskovanje v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 45(4), 356–360.

- Šelih, A. (2002). Viktimološko raziskovanje. V Z. Kanduč (ur.), *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive* (6-13). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti.
- Šeparović, Z. (1987). *Viktimologija*. 2nd ed. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu, Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženom radom.
- Školnik, M. (2012). *Viktimološki pogled na žrtve trgovine z ljudmi* (Diplomsko delo). Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Umek, P. (2003). Viktimizacijska študija 2001/2002. V G. Meško (ur.), *Analiza porazdelitve nekaterih odklonskih pojavov v Ljubljani* (str. 82–97). Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede.
- Umek, P. (2004). Viktimizacijska študija 2001. V G. Meško (ur.), *Preprečevanje kriminalitete: Teorija, praksa in dileme* (str. 149–162). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Victimology. V J. A. Winterdyk (ur.). *Crime Prevention Institutional Perspectives, Issues, and Trends* (str. 403–426). New York: CRC Press.
- Victim Support (2002). *Criminal Neglect: No Justice Beyond Criminal Justice*. London: Victim Support.
- Zauberman, R. in Hough, J. (2008). *Victimisation and insecurity in Europe*. Brussels: VUBPress.